

příklad velmi markantně u domu čp. 597/I v Celetné ulici). Tato místnost by tedy měla při předpokládaném provozně úložném charakteru spodního podlaží spíše funkci jakéhosi trezoru. Tím se ale již dostáváme k problematice představy typologického a komunikačního schématu těchto domů, která bude vyžadovat důkladnější souhrnnou analýzu a následnou srovnávací syntézu.

Práce je součástí projektu řešeného s podporou grantu GA ČR reg. č. 404/96/1104.

POZNÁMKY

- 1) R. Hlubinka, Románské domy na Starém Městě pražském, Zprávy památkové péče 7, 1947, s. 46.
- 2) J. Čarek, Románská Praha, Praha 1947, s. 407.
- 3) Zd. Dragoun, K otázce vztahu středověkých zahloubených obytných objektů a románských domů, Documenta Pragensia IV, Praha 1984, s. 77n.
- 4) H. Brachmann - J. Klápště, Hausbau und Raumstruktur früher Städte in Ostmitteleuropa - Schlussbetrachtung, Hausbau und Raumstruktur früher Städte in Ostmitteleuropa, Památky archeologické - supplementum 6, Praha 1996, s. 169n.
- 5) R. Hlubinka, cit. v pozn. 1, s. 39; J. Čarek, cit. v pozn. 2, s. 368n.
- 6) R. Hlubinka, cit. v pozn. 1, s. 39; J. Čarek, cit. v pozn. 2, s. 369.
- 7) J. Čarek, cit. v pozn. 2, s. 369.
- 8) Tamtéž, s. 368.
- 9) J. Muk, Další neznámý dům románské Prahy čp. 459 - 460 na Starém Městě, Ochrana památek 4, 1959, s. 106; A. Merhautová, Raně středověká architektura v Čechách, Praha 1971, s. 288.
- 10) J. Muk, cit. v pozn. 9, s. 108.
- 11) A. Merhautová, cit. v pozn. 10, s. 278.
- 12) V. Mencl, Měšťanský dům českého středověku, Zprávy památkové péče 13, 1953, s. 162.
- 13) Za upozornění na odlišný výklad nástupového aparátu tohoto domu děkujeme ing. Michaelu Ryklovi.

GEMAUERTE HÄLSE ROMANISCHER HÄUSER IN PRAG

Im Zusammenhang mit Bearbeitung eines Katalogs romanischer Häuser in Prag und mit Renovierung einiger Häuser in der Prager Altstadt, in den man romanische Reste festgestellt hatte, vertieften sich unsere Kenntnisse von den romanischen Wohnbauten. Auf diese Weise konstatierte man wenigstens in drei Fällen Reste der bisher nicht bemerkten Teile jener Häuser - der sogenannten Eingangshälse, der gemauerten romanischen Eingänge ins teilweise eingetieft Untergeroschoss. In zwei Fällen [Häuser Konstr.-Nr. 145-146/I in der Karlova (Karls-) Gasse und Nr. 459/I am Kleinen Ring] stellten diese Reste gemauerte Schildbögen vom ca. 2 m breiten Tonnengewölbe dar, im weiteren Haus [Nr. 147/I in der Jilská (Ägidi-) Gasse] fand man ein umfangreicheres Halstorso auch mit Gewölbe.

In allen festgestellten Beispielen führen jene Hälse zum Portal ins eingetieft Untergeroschoss eines Wohnhauses, das sich in der Hinter-, d. h. Hofwand des Hauses befindet. Das entspricht der Lage anderer ursprünglicher Eingangsportale in die Untergeroschosse romanischer Häuser, da man bisher keinen einzigen Fall kennt, in dem der Eingang gerade von der Straße oder einem öffentlichen Platz geführt hätte. Die dokumentierten Hälse wurden beseitigt oder verloren in Folge der Ausdehnung historischer Kellergeschosse. Beim Vergleich mit Grundrissen anderer romanischer Häuser in Prag darf man mit erheblicher Wahrscheinlichkeit auch in weiteren Fällen die Existenz gemauerter Hälse voraussetzen (Konstr.-Nrr. 144/I, 451/I, offensichtlich auch 16/I).

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Prag 1 - Altstadt, Romanische Bebauung der Zentralpartie. Kleine Pfeile - Eingänge ins romanische Untergeroschoss, größere Pfeile - Orte der bedeutenden Hälse (Zeichnung von S. Matoušová).

Abb. 2: Prag 1 - Altstadt, Konstr. - Nr. 144/I, romanisches Haus in den Kellern - Außenseite der Westwand. In der Wand über dem später errichteten

Eingang und unter dem späteren gotischen Kellergewölbe abgebrochenes Gewölbe des einstigen Eingangshalses deutlich (Aufnahme von F. Malý).

Abb. 3: Prag 1 - Altstadt, Konstr. - Nr. 459/I, Südaußenseite des romanischen Hauses im Blick von den Kellern des Nachbarhauses Konstr.-Nr. 460/I. In der von einem späteren Tonnengewölbe begrenzten Partie deutliches Rest eines halbrund abgeschlossenen romanischen Eingangsportalgewändes (Aufnahme von F. Malý).

Abb. 4: Prag 1 - Altstadt, Konstr. - Nr. 459/I, Detail eines Schildbogens mit deutlicher Kante zum Einlegen der Schalung über dem romanischen Eingangsportalgewände (Aufnahme von F. Malý).

Abb. 5: Prag 1 - Altstadt, Konstr. - Nr. 147/I, südliche Innenseite der Nordwand vom einstigen Eingangshals zum Untergeroschoss eines romanischen Hauses. Unten auf der Aufnahme unter der Quadewandbekleidung ist Bruchsteinfundament deutlich, dessen Trennlinie den Verlauf einstiger Treppe annähernd kopiert (Aufnahme von F. Malý).

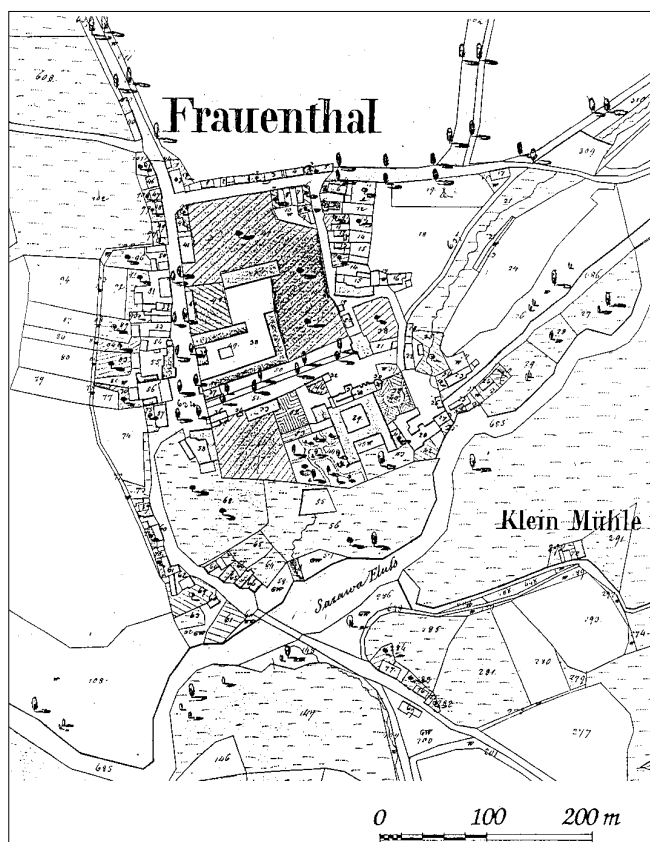
Abb. 6: Prag 1 - Altstadt, Konstr. - Nr. 147/I, Rest der Südwandinnenseite vom einstigen Eingangshals, der hinter der nachträglich angelehnten Wand mit einem mit Halbkreis abgeschlossenen gotischen Sandsteinportal forläuft. Zum Portal gehört auch das oben in die romanische Quaderverkleidung eingelassene Backsteinsegment (Aufnahme von F. Malý).

(Übersetzung J. Noll)

KLÁŠTER V POHLEDU

LADISLAV SVOBODA

Obec Pohled je položena v nadmořské výšce kolem 440 m na okraji Havlíčkobrodské pahorkatiny, na spodní části táhlého jižního svahu, tvořícího zde nevýrazný jazyk. Klášter je situován v jižní části obce nad pravým břehem Sá-

Obr. 1: Pohled, výšek z katastrální mapy obce z roku 1838 (tzv. císařský otisk). Ústřední archiv zeměměřičství a katastru Praha.

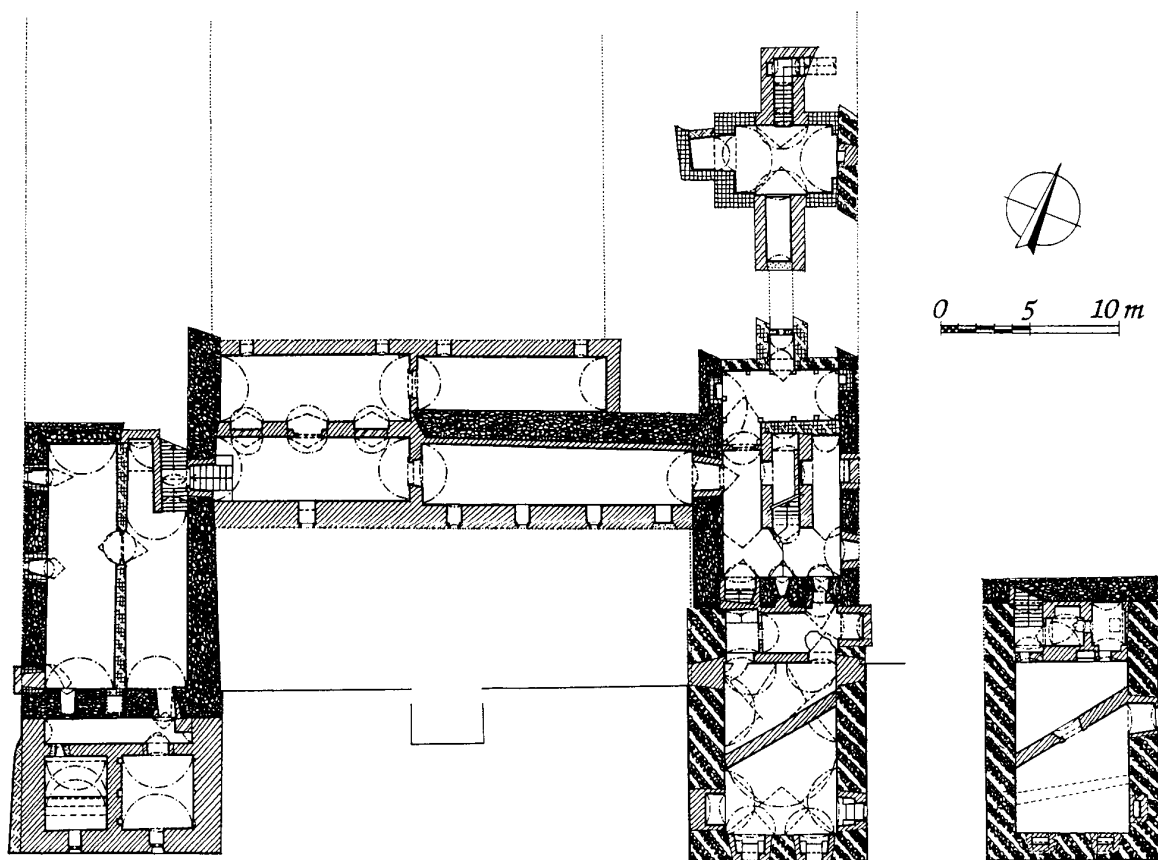
zavy, v poloze příhodné pro obranu i další funkce, na nevýrazné terénní výspě v patě svahu, kterou tu řeka obtéká širokým obloukem ve výšce zhruba 425 m n. m. (obr. 1). V půvabně zvlněném terénu je dále v lese 1,5 km severovýchodně položen působivý pozdně barokní celek poutního kostela sv. Anny s věncem kapliček a bývalými lázněmi, k němuž vede ze vsi obloukem cesta se vzrostlou alejí. Jižně za řekou je rozhozeno několik usedlostí, které mohou představovat relikt ještě raně středověkého typu volně rozptýlené zástavby.

Kláster a jeho hospodářský dvůr tvoří nepochybně jádro obce. Ještě v roce 1838 byla zástavba obce soustředěna po obvodu jeho areálu, rastr ulic severně od silnice z Havlíčkova Brodu do Příbyslavi je výsledkem teprve mladší stavební aktivity. Přesto je samotný klášter svojí polohou poměrně zasunutý za svůj hospodářský dvůr, soubor chátrajících, architektonicky nevýrazných, převážně přízemních budov, vykazujících slohové znaky 19. století. Obtížnou úlohu vytvoření reprezentativního nástupu do kláštera se podařilo

Obr. 2: Pohled, kostel sv. Ondřeje a stará prelatura. Pohled od severozápadu (foto L. Svoboda 1997).

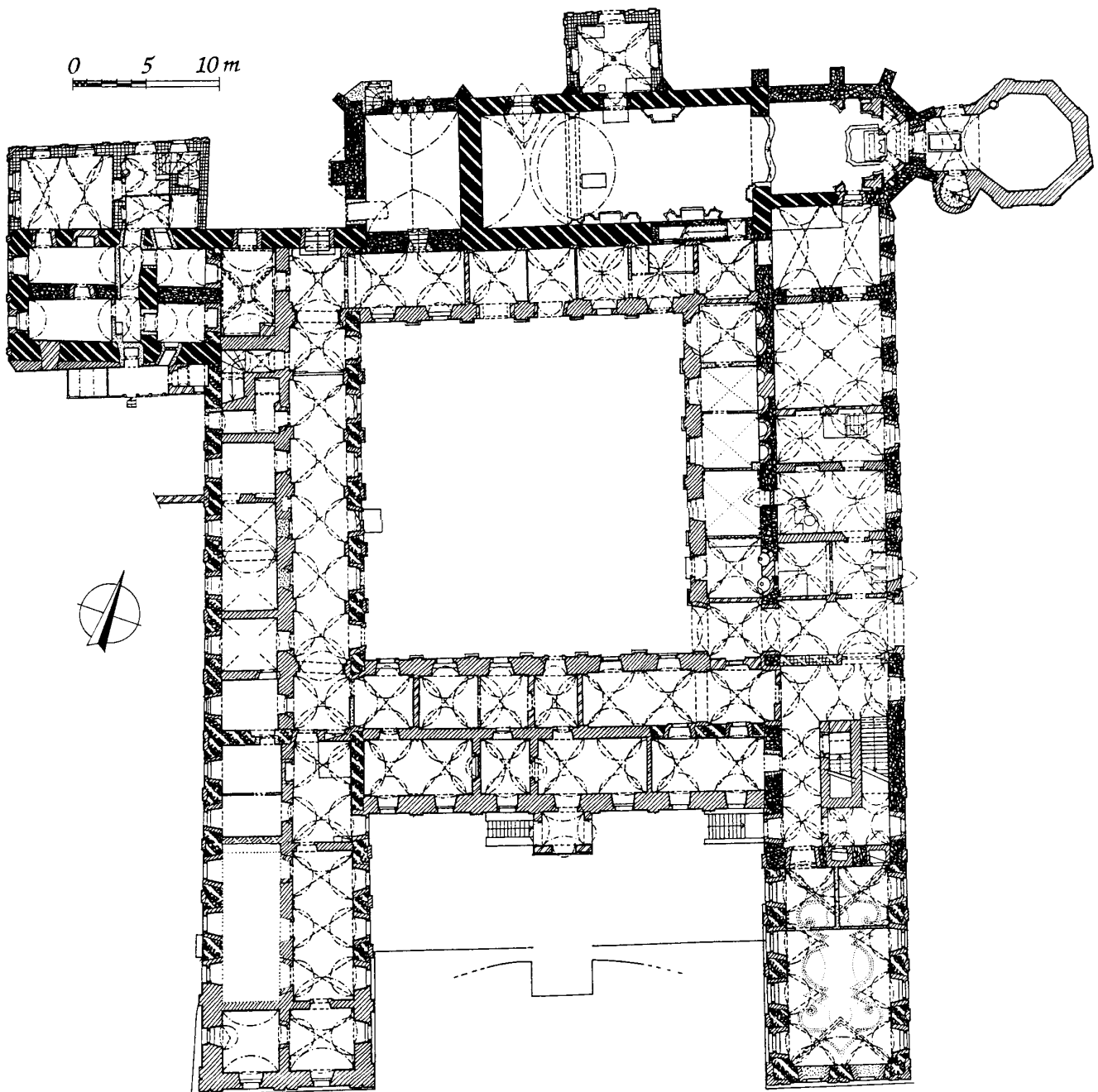
alespoň částečně vyřešit zřejmě v 1. polovině 18. století zřízením 30 m širokého a 150 m dlouhého koridoru, zčásti podél severního boku klášterního kostela. Jeho akcentem se nemohl stát samotný klášter, stalo se jím proto v 1. polovině 18. století nově zbudované, patrové obdélné proboštství. Jižní bok koridoru, pod nímž vznikl později zámecký park, byl zdůrazněn obdélnou sýpkou, severní bok fixoval

Obr. 3: Pohled, bývalý klášter. Půdorys sklepů bývalého kláštera (vpravo dole spodní úroveň jižního konce východního křídla) se stavebně historickou analýzou. Zrněné zdivo gotické, křížkované renesanční, šrafované barokní, dvojité šrafované klasicistní a tečkované novodobé. Prerušované značeno zdivo hypoteticky zařazené (plánový podklad zpracovala J. Svobodová, odbornou náplň L. Svoboda).

protáhlý jižní objekt zmíněného hospodářského dvora, vybavený valenou klenbou s pětibokými výsečemi a nad vjezdem štukovým erbem, který je zdrobnělou variantou erbu ve štítě staré prelatury. Působivost koridoru, míjejícího dvorek s bývalým hlavním vstupem konventu (obr. 2) a na konci rozšiřujícího v nástupní prostor před severním průčelím kostela, zvyšuje vzrostlá alej. K nynějšímu hlavnímu vstupu ve východním křídle konventu, sloužícího později jako zámek, je však ještě třeba obejít závěr kostela a osmibokou kapli Všechných svatých v jeho prodloužení (obr. 12 a 14). Před vstupem byla zřízena parkově upravená, bezpochyby z velké části uměle nasýpaná obdélná terasa, pod níž se z jižní strany připojuje dvorek stájí v klasicistní úpravě. Na ně k východu navazoval mlýn, dnes v rozvalinách.

Samotný kompaktní komplex budov kostela a zámku, který byl předmětem průzkumu,¹⁾ je přestavěný z bývalého kláštera, jehož hmotové uspořádání zachovává. Jeho jádro tvoří čtyřkřídlá jednopatrová, v jižní části podsklepená stavba, obklopující bývalý rajský dvůr. Z ní vybíhají k jihu ve stejné délce západní i východní křídlo a tvoří tak další polouzavřené nádvoří, které mělo být zřejmě, alespoň v jisté fázi, zakončeno tarasní zdí s terasou, vyrovnávající výšku terénu (v obou křídlech jsou zachovány šmorce pro příčnou zeď). Na severní straně se k nádvořímu křídlu přimyká jednolodní kostel sv. Ondřeje, v prodloužení jeho polygonálně uzavřeného presbytáře (ve spojovacím krčku je umístěn kůr) se připojuje osmiboká kaple Všechných svatých a k severozápadnímu nároží komplexu je přistavěna opět patrová,

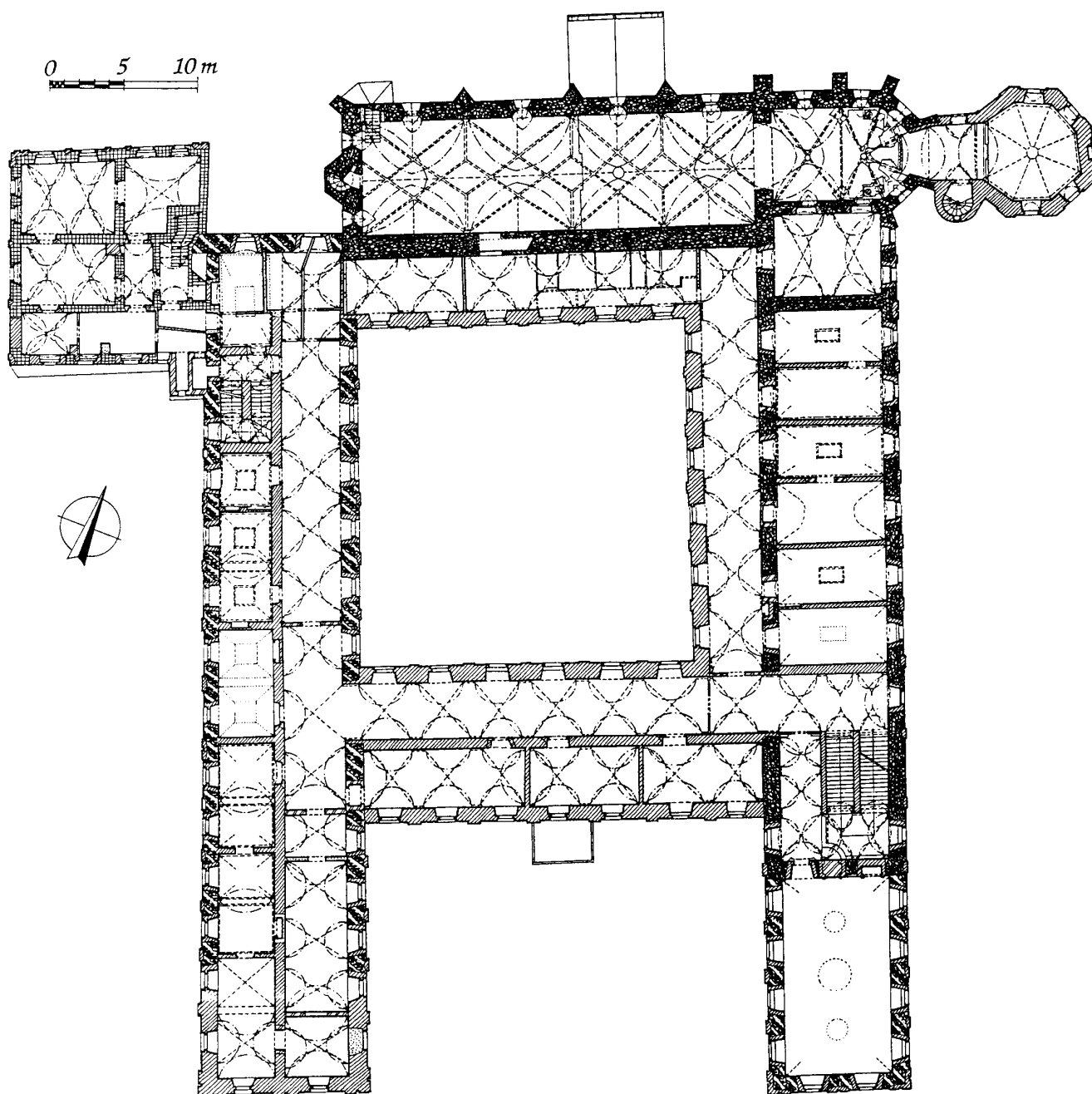
Obr. 4: Pohled, půdorys přízemí bývalého kláštera a kostela sv. Ondřeje se stavebně historickou analýzou. Černě položené zdivo z doby před rokem 1265, zrněné zdivo gotické, křížkované renesanční, šrafované barokní, dvojité šrafované klasicistní a tečkované novodobé. Prerušované značeno zdivo hypoteticky zařazené (plánový podklad zpracovala J. Svobodová, odbornou náplň L. Svoboda).

avšak dnes nepodsklepená budova tzv. staré prelatury. Zdivo je převážně z lomového kamene, místy se staršími zazděnými či druhotně použitými kamenickými články, stávající okna i vstupy mají převážně pískovcová ostění, jejich obezdívky jsou zřejmě, převážně jako většina kleneb, cihelné. Omítky jsou hladké vápenné, vícevrstvé, vrchní tmavookrová, pod ní jednotný nátěr v barvě slonové kosti, do níž byly namalované červené detaily.

Vnitřní dispozice bývalého kláštera je vyjma jednotraktového jižního konce východního křídla dvoutraktová, s křížovou chodbou kolem rajskeho dvora, na severní straně je hlavní trakt nahrazen kostelem (obr. 4 a 5). Bývalá chodba je však dnes v přízemí na východní, jižní i severní straně roz-

dělená četnými druhotnými příčkami a komunikační funkci neplní. V 1. patře je takto postižena pouze na severní straně. Hlavní trakt západního a jižního křídla je kupodivu stejně široký jako nádvorní trakt. Prelatura má dispozici trojdílnou. Celý komplex je ve všech podlažích téměř v úplnosti klenutý.

Vesnice Pohled se poprvé připomíná roku 1263, krátce před založením kláštera. Podle o něco mladší listiny z roku 1267 byla vesnice v držení rodiny lichnického purkrabí Bohuslava, vazala východočeského magnáta Smila z Lichtenburka.²⁾ Uvedeného roku 1263 papežský legát a biskup varmijský Anselm z Mišně, rytíř německého řádu listinou, vydanou v klášteře v Drobovicích u Čáslavi, vyhlásil od-

Obr. 5: Pohled, půdorys 1. patra bývalého kláštera a kostela sv. Ondřeje se stavebně historickou analýzou. Zrněné zdivo gotické, křížkované renesanční, šrafované barokní, dvojité šrafované klasicistní a tečkované novodobé. Přerušované značeno zdivo hypoteticky zařazené (plánový podklad zpracovala J. Svobodová, odbornou náplň L. Svoboda).

pustky všem, kdo přispějí na stavbu kostela, kterou zahájil plebán v Údolí P. Marie (in Valle S. Mariae) a v níž pro nedostatek prostředků nemůže pokračovat.³⁾ V uvedené listině se navíc pohledská novostavba označuje jako „nákladná“ (*ecclesiam parochialem edificare inceperit opere sumptuosum*).⁴⁾ Plebán, jehož jméno - Jakub - se dozvídáme z pozdějších zpráv,⁵⁾ byl rovněž členem řádu německých rytířů,⁶⁾ který v té době v širším okolí zakládal a vlastnil řadu dalších far. Nejstarší částí areálu by tedy měl být alespoň v některé ze svých spodních partií dnešní kostel sv. Ondřeje. Nejnapadnější nepravdivostí jeho půdorysu je výrazné posunutí osy presbytáře oproti ose kostela, a to o 0,8 m, k severu.⁷⁾ Současně je severní zeď obou částí průběžná (obr. 4 a 6). Toto uspořádání lze nejspíše interpretovat tak, že zdíva rozestavěného farního kostela bylo použito ve východní části lodi a v jižní stěně presbytáře, který byl v té době ještě koncipovaný osově.⁸⁾ Délka původně založené lodi mohla být analogicky např. ke značně protáhlé, o něco starší dispozici kostela sv. Jana Křtitele na Pomezí (okr. Jindřichův Hradec) i poměrně značná.⁹⁾ Za zbytek západní průčelní zdi prvotního kostela lze zřejmě považovat masivní příčnou zeď pod kruchtou, oddělující nezvyklý prostor sklepního charakteru se zeslabeným severním čelem. Potvrzuje to i rozvržení otvorů v severním průčelí lodi: levá trojice má osově vzdálenosti stejné a vzdálenost východního okna od čelní stěny (s vítězným obloukem) odpovídá vzdálenosti západního z nich od řečené příčné zdi.

Na tomto místě je třeba se zamyslet nad funkcí křídla o dvou užších traktech, jehož přízemí tvoří základ tzv. staré prelatury, které je podle masivních konstrukcí i vztahu k renesanční nástavbě rozhodně středověké. Navíc je - včetně navazujícího severního čela konventu - jako jediná stavba komplexu mírně pootočená vůči jeho pravoúhlé půdorysné osnově. Je tedy nutné je hypoteticky pokládat za stavbu ještě starší než konvent. Jde pravděpodobně o zbytek původně jednotraktové fary nebo vzhledem k solidnosti stavby spíše komendy, resp. její hlavní budovy, nejméně 15 m dlouhé a nejspíše ani nedostavěné. Šířka budovy, asi 9,5 m, tomuto účelu naprosto odpovídá a nepravdivý vztah ke kostelu je u řádových staveb běžný.¹⁰⁾

Založení kláštera tedy podle našeho názoru pravděpodobně předcházelo krátké, byť neúspěšné budování komendy řádu německých rytířů. Přes jistou hypotetičnost této konstrukce, k níž snad přinese v budoucnu další poznatky sledování rekonstrukce staré prelatury, jde o zajímavé zjištění jak pro historii kolonizace tohoto kraje, tak i pro sledování později se zhroutivších ambicí tohoto řádu. Potvrzuje to i volba názvu lokality, nepochybně tehdy nově vytvořeného, prozrazující velkorysejší záměr, pravděpodobně poutního charakteru, který měl přesahovat pouhý ráz prosté plebánie. Proto snad došlo i k přečerpání prostředků a řešení bylo nalezeno mezi léty 1265 - 67 v prodeji statku Jitce, vdově po Kunovi z Kováně, dceři Vítka z Klokot erbu růže. Němečtí rytíři se vzdali nároků na tuto plebánii a k roku 1267 zde Jitka se sestrami Ludmilou a Kateřinou založily ženský cisterciácký klášter, nejspíš s vložením části rodového jmění do jeho začátku.¹¹⁾ Roku 1265 světi kouřimský arcijáhen základní kámen kostela snad ještě farního, ač ten podle dikce listiny z roku 1263 byl již přes dva roky ve stavbě. Roku 1267 však už papežský legát, kardinál Guido vypisuje odpustky na kostel již klášterní.¹²⁾ Ro-

ku 1269 pak sám Přemysl II. přijímá nový klášter pod ochranu a svěřuje péči o něj manželce Kunhutě.¹³⁾ L. Lancinger¹⁴⁾ soudí, že klášter pak v nejbližších letech obvyklými četnými zbožnými dary nabýval značného majetku, zatímco P. Sommer a P. Vlček¹⁵⁾ uvádějí, že mu zpočátku muse-ly stačit na obživu jen výnosy z jediné vesnice a skromné nadání bylo rozšiřováno jenom milodary a věny členek konventu, přijímaných především z řad drobné šlechty a měšťanstva. Již roku 1278 za zmatků po pádu Přemysla II. měl být podle nejmenovaného „jednoho kronikáře klášter nepřátelskými nájezdy zničen a na majetcích ztenčen“ (*destructum et in possessionibus attenuatum*).¹⁶⁾

Ztotožnění nejstaršího kostela s dnešní stavbou nejvíce zpochybňuje jeho poloha, která jakoby předjímala existenci kláštera na nevýrazném terénním jazyku, omývaném vodami Sázavy, jež - jak dále uvidíme - podle obvyklého půdorysného schématu odnášely odpad ze záchodů, umístěných na koncích konventních křídel. Nelze zcela vyloučit, že klášter byl do dnešní polohy přenesen např. po údajném zničení v roce 1278, upřednostňujeme však první variantu: protáhlá loď je pro kostely ženských cisterciáckých klášterů typická a zkrácená, necelých 22 m dlouhá verze by danému účelu pravděpodobně od počátku nevyhovovala. Polohu lze vysvětlit i zamýšleným opevněním komendy.

Předpokládáme tedy, že k prodloužení lodi došlo hned vzápětí po změně účelu kostela, jak tomu nasvědčuje i trojice archaicky působících lancetových okének bez ostění, z nichž střední je vyšší, do odděleného západního prostoru pod kruchtou. Okénka jsou oboustranně špaletovaná, i když venkovní výklenky jsou podstatně mělčí. Postupně se pak zdvihaly obvodové zdi kostela, opatřené snad již kolem roku 1300¹⁷⁾ trojbokými opěrnými pilíři (obr. 6). Postupnost výstavby zřejmě potvrzuje i menší výška oken na západním průčelí (obr. 2), odlišné pilíře po severní straně i zdejší kordonová římsa - vše nasvědčuje i změnám v zamýšlené výšce lodi. Snad současně vzniklo i schodiště¹⁸⁾ v síle jižní zdi lodi, která zatím nejeví známky existence oken, a točité schodiště z kruchty do podkroví. Loď tak dosáhla nynější obdivuhodně předimenzovanou vertikality, nejspíše se zá- měrem opatřit ji v budoucnu vzhledem klenbou.¹⁹⁾

Loď má severní průčelí čtyřosé, dělené trojbokými dvojstupňovými opěráky, odstupnění je provedeno až v horní pětině výšky šikmými náběhy. Levý opěrný pilíř je obdélný, také jednou odstupněný, obě vrchní plochy zakončují pultové kamenné desky. Pravý pilíř je podobný, ovšem postavený nakoso. Loď má místo hlavní římsy pouze šikmo položená prkna. Okna jsou vysoká hrotitá, s rozevírající se špaletou a šikmým, cihlami vyloženým parapetem, v pravé části druhotně zvyšovaným. Špalety jsou celé provedené z tesaného kamene, včetně hrotitého záklenku. Kružby jsou zcela odstraněny.

Západní průčelí lodi je trojosé, střední osu tvoří vystupující těleso schodiště. Obě okna mají záklenky posazené výrazně níž než na severním průčelí. Okno v 1. ose je obvyklého typu, poměrně nízké, pod šikmým parapetem jsou však patrné spáry a kamenná zazdívka. Okno ve 3. ose je ve spodních zhruba dvou pětinách zazděné, ovšem výk- nek je zachován. Točité schodiště z kruchty do podkroví je vloženo doprostřed západní stěny lodi tak, že polovinu skrývá hmota zdi, zatímco druhá polovina je vložena do vysokého trojbokého arkýře s armovanými nárožími. Arkýř podpirá

Obr. 6: Pohled, kostel sv. Ondřeje. Pohled od severovýchodu (foto L. Svoboda 1994).

zřejmě druhotný, nicméně ještě středověký masivní přízední pilíř také s armovanými nárožími, takže v koutech pilíře vznikají pod bočními stěnami arkýře šikmé trojúhelníkové tesané plochy. V čele arkýře jsou nad sebou celkem čtyři okénka nevýrazně okosená s lomenými záklenky, tesaná z jednoho kusu kamene, nad třetím z těchto okének je výrazný ústupek s římsou. Část stěny nad 4. okénkem má dnes cementovou omítku nebo je přímo nabetonovaná a zřejmě i trojboká střecha je betonová. Obě okna západního průčelí lodi jsou kvůli schodišti zřetelně posunutá do boků. Točité schodiště převážně z kamenných stupňů (asi žulových, špicovaných, obkládaných dubovými fošnami bez profilace, pouze pět spodních stupňů tvoří trámy) je přístupné z kruchty dveřmi v tesařské zárubni a má kamenné obvodové zdivo s nesouvislými zbytky hrubé omítky, prosvětlené zmíněnými hrotitými okénky ve výklencích se šikmými špaletami. Ve stěně vpravo při nástupu je nevelký obdélný výklenek s kamenným ostěním s odsazením pro dvířka. Výklenky u dvou spodních okének mají segmentové záklenky, u dvou vrchních překlady z kamenných desek (okénka jsou 20 cm široká a 70 cm vysoká). Výstup schodiště je dnes završen polovinou zhruba šestiboké betonové kopule, opírající se o široký půlkruhový cihelný pas. Pas i stěna pod ním má jen nesouvislou omítku, vzniklou rozetřením malty ze spar. Půlkruhem zaklenutý průchod do krovu je proražen v cihelném, pozorováno již z prostoru podkroví dole asi 260 cm širokým pilířem, který se na způsob komínových těles vzhůru zužuje a tvoří střední pilíř štítu. V průchodu jsou osazena jednoduchá barokní dvířka ze

dvou fošen, na petlici. Z cihel byly snad současně, přinejmenším ještě ve středověku vyzděny i oba štíty kostela, mnohem tenčí než obvodové zdivo. V západním jsou, po stranách pilíře se vstupem, umístěna dvě větrací okénka s plnými parapety, segmentovými záklenky a ústupkovým záklenkem vlastního otvoru. Ve štítě jsou zachované kapsy (po trámech?) vynecháním části cihly (vazáku). Cihly štítu mají rozměry $27 \times 8 \times 12$ cm, jeho omítky je hrubozrnná, vápenná, vzniklá jen rozetřením malty ze spar, většinou z povrchu zvětralá. Také východní štít je uprostřed zpevněný širokým pilířem, v němž je uprostřed proražen segmentem zaklenutý průchod. Po stranách se nacházejí dvě okénka, stejná jako naproti.

Z jižní stěny lodi vyčnívají do podkroví severní chodby hranolové opěrné pilíře s armovanými nárožími (tři mezilehlé a čtvrtý na pravém nároží), v levém poli je ve stěně zazdivka otvoru se segmentovým záklenkem (obr. 21). Zachované starší omítky na levé části stěny jsou jen vápenné, lehce načervenalé, hozené v tenké vrstvě, místy s prosvítajícím lícem kamene, ve východní části je opatřena barokními, dřevem utahovanými omítkami s příznanou nárožní armaturou. Kamenná kordonová římsa ve výši asi 60 cm nad hlavní římsou konventu na stěně mezi opěráky je většinou otlučená, zachovaná jen v torzu. Římsa měla výšku cca 35 cm. Také ukončení opěráků je rozbité (po uložení vaznice). Cca 65 cm nad římsou je řada kulatých otvorů po trámech (průměr asi 17 cm) - asi po lešení, další jsou o 2 metry výše. Některé armovací kvádry i krycí desky jsou opukové, stejně i římsa. Vpravo při cihelné, asi 33 cm silné zdi, která krov na západě zakončuje, je výběh odsekané kamenné zdi či vysokého opěráku nečleněného po výšce, o tloušťce cca 85 cm (výběh asi do 40 cm).

Koncem roku 1329 si klášter vypůjčil od vyšehradského kanovníka Meinharda 20 kop grošů za roční plat 2 kop, „protože po devastaci budov řečeného našeho kláštera ohnivým požárem nemohly jsme k obnově téhož našeho kláštera bez těžkých škod jinak dopomoci“. Stejněmu účelu měl zřejmě v srpnu téhož roku sloužit prodej vesnice Macourova abatyši Sofii za tutéž sumu.²⁰⁾ Rozsah a následky požáru a z toho plynoucí způsob obnovy z kusé zprávy odhadnout nelze.

Nejstarší architektonické články v areálu představuje výbava presbytáře kostela žebrovou klenbou s příporami a hrotitými okny, kladená nejnovější umělecko-historickou literaturou²¹⁾ shodně do závěru 1. poloviny 14. století, což odpovídá rekonstrukci po požáru v roce 1329 (obr. 19). Nejpozději při této obnově tedy dostal i presbytář dnešní rozsah, i když vyzdění spodních částí okenních špalet z lomového zdiva na rozdíl od oken lodi, provedených zřejmě v plném rozsahu z tesaného pískovce, může naznačovat, že jej získal i o něco dříve.

Stěny závěru kostela jsou jednoosé, boční stěny presbytáře dvouosé, nároží i severní stěna jsou zpevněné stupňovitými opěrnými pilíři (obr. 6). Vrchní třetina opěráků je znatelně subtilnější než spodní, jejich nároží jsou armovaná. Přesah spodní třetiny kryje pultík, další trojstranné pultíky a vrchol kombinace pultu a sedlové stříšky na čele. Samotné stěny mají sokl ukončený kamennou římsou z vrchní strany okosenou, oblamující se i kolem pilířů. Sokl na severní straně těsně před opěrným pilířem lodi kolmým zalomením stoupá asi o půl metru a dále v této výšce obí-

há hlavní loď. Stěny jsou kamenné, zejména na horní části severní stěny poměrně dobře ulpívá velice tenká omítka, přírodní barvy, která je přitažena k nepravidelným okrajům tesaných kvádrů. Hlavní římsa je na jihovýchodě téměř odbouraná, na severu podbrádková, vytvořená z tesaných kvádrů a dole ukončená nejspíše půloblounem.

Okna jsou vysoká hrotitá, s rozevírající se špaletou a šikmým, cihlami vyloženým parapetem. Horní část špalety je celá provedená z tesaného kamene, včetně hrotitého záklenku, níže pouze v lámaném kameni. Fragment horní části východního okna je patrný mezi oltářem a barokním přístavkem. Vrchol záklenku tu vyplňovala kružba, tvořená podle zbytků sférickým čtyřúhelníkem s vepsaným čtyřlístem. Podle kružby, zachované u severovýchodního okna, bylo okno děleno svislým prutem, nad nímž byly provedeny trojlísté motivy v hlavních lomených záklencích a ve vrcholu trojlístá rozeta, v jejímž každém listu je vepsán otevřený trojlíst. Kružba v pravém okně na severní straně je shodná s předcházející, ve vrchní části je kruh s vepsaným trojlístem. Ostatní kružby jsou vylomené. Okna tvoří zřejmě barokní šestihhranné tabulky, zpevněné hojně vodorovně položenými pásky.

Presbytář je zaklenut jedním polem křížové a v pětibokém závěru šestipaprscitou klenbou s žebry hruškového profilu. Kruhový svorník v křížové klenbě je hladký, v závěru jsou na něm naneseny mladší štukové oblázky. Při vítězném oblouku sbíhají žebra do listových hlavic štíhlých válcových přípor, které jsou ve výši okenních bankálů podchyceny kružbovými konzolkami. Hlavičky přípor mají polygonální krycí desky, členěné několika drobnými profily, v podstatě nepřecházející přes okraje hlavic. Severní hlavičky zdobí listy strnulé a neživotné formy, kladené vedle sebe bez jakékoli souvislosti do dvou řad nad sebou. Podobně uspořádané jsou jetelové trojlísty na jižní hlavičce s římskou a s trojnosy. Horní část konzol má podobu nízkého polygonálního hranolu, přecházejícího naspodu ve velmi štíhlý obrácený jehlanec. Jednotlivé boky konzolek člení slepé kružby ve tvaru hrotitých trojlístých oblouků a tělo konzol završují střídmeji profilované abaky. V závěru je tento aparát nahrazen barokní oltářní architekturou, části přípor jsou patrné za tordovanými sloupy. Klenba je 12 m vysoká, vrcholy kápí se nacházejí ve výši asi 11,4 m, patky 7,5 m. Vysoká hrotitá okna jsou osazena v hlubokých rozevírajících se špaletách se šikmými parapety. Dva podobné výklenky jsou zachovány i na jižní stěně, zhruba uprostřed výšky je v pravém umístěna prosklená vyhlídková krabice, v levém obdélné okno, obojí z 19. století.

Nejpozději do tohoto období zřejmě můžeme položit podle těsného vztahu ke kostelu i vznik některých částí nynějšího konventu, především hlavního traktu východního křídla, zřejmě ještě bez objemu rozměrných jižních sálů (obr. 4). V bývalé čelní zdi, dnes v prostoru hlavní podesty schodiště, jsou tu ve sklepe patrné tři výklenky středověkých okének se šikmými špaletami a mírně hrotitým záklenkem nad odsazením (obr. 3 a 7). Levý výklenek je dále k jihu narušený a nastavený obráceně špaletovanými stěnami z cihel. Nejlépe zachovaný je výklenek prostřední, jehož parapet je vyložen topinkami a vlastní okénko má smíšenou zazdívkou, nicméně je tu patrný rub ostění obdélného převýšeného okénka, zevnitř s ústupkem pro okenici. Vpravo se nachází široký, zřejmě druhotně zřízený průraz s plochým seg-

Obr. 7: Pohled, sklepní podesta hlavního schodiště klášterního konventu s výklenky středověkých okének (foto L. Svoboda 1997).

Obr. 8: Pohled, středověké okénko uprostřed příčné zdi ve sklepe západního křídla klášterního konventu (foto L. Svoboda 1997).

mentovým záklenkem, špalety jsou hrubě omítnuté, starší, poněkud výše posazený kamenný lomený záklenek je však dosud patrný. Tato stěna je provedená z vrstveného lomového zdiva, které je prokládáno i tenčími plotnami. Podobný charakter má rozhodně i východní stěna tohoto prostoru a stejný charakter lze přisoudit i západní stěně tohoto prostoru, alespoň její spodní části, do níž je portál do sklepu spojovacího křídla s cihelnou obezdívkou evidentně vložený.

Středověký původ zdiva přízemí tohoto traktu potvrzuje i široce okosený, nyní omítnutý hrotitý portál v západní

podélné zdi a v lici zazděný podobný portál v protilehlé stěně, vpravo vedle nynějšího hlavního vstupu.²²⁾ Tato jednoduchá ostění bohužel k bližšímu datování příliš nepřispívají. Obvodové zdivo přízemí tu probíhá v neztenčené tloušťce i do 1. patra. Šlo zřejmě o křídlo, v němž se soustřeďovala podle obvyklého schématu cisterciáckého kláštera podstatná část života řeholnic, se sakristií, příp. armariem při kostele, a dále kapitulní síni (ta tu přetrvala, ovšem v architektonicky zcela změněné podobě, až do zrušení kláštera), dalšími drobnějšími prostory a sálem (pro práci) v místě nynějšího vstupu a hlavního schodiště.

Stejná trojice okének v poloze ještě o něco více vysunutě k jihu však osvětlovala sklep i v čele západního konventního křídla, které podle nich tvořilo v dnešní šíři původně jeho hlavní trakt (obr. 8). Jsou tu zachovaná i dvě jejich kamenná ostění, široce okosená. Rozměry okének („světlost“) činí 20 × 98 cm, profil okosení 15 × 17 cm. Parapet a ostění východního okénka, s nímž se pravděpodobně setkáváme v druhotné poloze na nynějším jižním průčelí tohoto křídla, byly později vybourané kvůli zřízenému průchodu. Kromě koncové, asi 17 m dlouhé jižní části (pravděpodobně jídelny laických sester) v rozsahu nynějšího podsklepení nelze další příčné dělení rozeznat. Snad se zachovaly i části zdiva nadzemních pater, i když tu středověké architektonické články zatím nebyly zachyceny. Nádvorní stěny hlavních traktů obou bočních křídel navazovaly na čelní zdi kostelní lodi. Nejméně se zachovalo z jižního křídla, které nutně muselo na straně k Sázavě konvent uzavírat. Rozhodně z něj pochází masivní část mezitraktové zdi ve sklepech, projevující se kratším, méně výrazným zesílením i v přízemí a téměř přesně navazující na severní čelo západních sklepů. Jde nejspíše o zbytek nádvorní zdi hlavního traktu - středověká křížová chodba tedy pravděpodobně po severní, východní i jižní straně předcházela chodbě dnešní, zatímco po západní straně byla posunuta o jedno travé směrem do rajskeho dvora. Více o středověké podobě jižního křídla bohužel nevíme. Podle ideálního schématu tu lze očekávat refektář jeptišek - pokud vybíhal jako další křídlo k jihu, mohou krajní úseky jižní stěny nynějšího jižního křídla obsahovat substrukce užších spojovacích krčků.²³⁾

Považujeme za velmi pravděpodobné, téměř jisté, že základ čtvercového modulu o straně asi 4 metry, který dnes ovládá v podstatě celý půdorys konventní budovy, přetrvává z gotické výstavby kláštera.²⁴⁾ Potvrzuje jej i poloha hrotitého portálu v přízemí v nádvorní zdi hlavního traktu východního křídla, zatímco zbytek podobného portálu v protější zdi tohoto traktu, vedle nynějšího hlavního vstupu, do něj nezapadá. Pomocí stejného modulu je koncipována drtivá většina cisterciáckých klášterů. Lze tedy předpokládat, že se křížová chodba otevírala do rajskeho dvora po severní a jižní straně pěti, na zbývajících pak šesti arkádami. Jejich zbytky nelze na oněch třech stranách v nádvorní zdi zcela vyloučit.

Kláster v Pohledu byl jedním ze dvou ženských cisterciáckých klášterů v Čechách, a to ve značném kontrastu s ostatním územím středověké Evropy, kde jich vzniklo více než 1200. Zatímco druhý z nich, v Sezemicích, zanikl po vyvrácení husity v r. 1421 tak dokonale, že ani nemáme přesnou představu, po které straně tamního kostela²⁵⁾ byl situován, v Pohledu průzkum prokázal, že hmoty raně barokního kláštera středověký stav z velké části sledují i s vy-

užitím gotického zdiva. Podle nich klášter z velké části opákoval půdorysné schéma všeobecně významnějších mužských cisterciáckých klášterů, místo obvyklé trojlodní baziliky, často s transeptem, tu však zaujímal nepoměrně jednodušší protáhlý jednolodní kostel s rozměrnou kruchtou. Podobně vyznívá i srovnání s trojicí ženských cisterciáckých klášterů na Moravě. Rozměry rajskeho dvora v Oslavanech, Předklášteří i na Starém Brně jsou vždy větší a také jejich kostely byly koncipovány jako vícelodní.²⁶⁾ Spoře zachované gotické architektonické prvky pohledského konventu sice potvrzují jeho poměrně solidní kamennou výstavbu, provedením však nevybočují z rámce běžných konstrukčních ostění. Gotická architektura kostela zaujme především svojí vertikálností a složitým uspořádáním opěrných pilířů i prvkem schodiště v síle zdi. Architektonické prvky čerpají s jistým zpožděním z raně gotického slohového vývoje.

K vzestupu kláštera došlo ve 2. polovině 14. století a na samém počátku 15. století, kdy se rovněž rozrostlo jeho pozemkové vlastnictví až na deset vesnic. Bylo to především za abatyš Kateřiny (v pramenech někdy familiárně zvané Káča) a Alžběty.²⁷⁾ K určení stavební činnosti v tomto období však nemáme sebemenší opory ani v písemných zprávách, ani ve stavbě samé. Je docela možné, že obnovená stavba ji ani nevyžadovala a případné dary byly použity na rozhojnění ostatního klášterního jmění.

Za husitských válek se dvakrát do blízkého okolí kláštera přiblížily bojové operace husitských hlavních sil a to počátkem ledna 1422 při pronásledování Zikmundovy uherké výpravy a v říjnu 1424 za Žižkova obléhání Přibyslavi při výpravě na Moravu. Z této skutečnosti zkonstruovali barokní autoři a po nich katolicky orientovaná novější literatura zprávy o vypálení a zničení kláštera,²⁸⁾ o čemž souvěké prameny nic nesdělují. Ač tuto možnost nelze vyloučit, proti lze uvést v prvním případě okolnost, že slavnostní ukončení kampaně z konce roku 1421 - 22 je dosti podrobně popsáno a solemní zničení kláštera by dobře sekundovalo zachovanému drastickému popisu zničeného a vypáleného Německého Brodu. V druhém případě pak již obrazoborecké nálady značně opadávaly a klášterní stavby se nazíraly jako možné opěrné body vlastní nebo nepřátelské. Jen v druhém případě přicházela v úvahu devastace. Jako ve většině ostatních případů největší škody však vznikly půlstoletou a delší opuštěností objektů při nemožnosti obnovit rozehnaný konvent a restituovat rozchvácené statky jako zdroj potřebných prostředků.

Za Jagellovců byl klášter obnoven, jak plyne z konfirmace všech dřívějších panovnických listin roku 1486 králem Vladislavem a z listiny, kterou královna Marie vzala klášter a jeho - stávající - majetek pod svou ochranu. Výkonnými ochránci měli být držitelé blízkého panství Polná, páni z Kunštátu a po nich v 1. polovině 16. století Trčkové z Lípy.²⁹⁾ Ač se ustanovení „ochránci“ chovali v mnohých jiných případech často dosti svévolně, v tomto případě velký příznivec kláštera Jan Boček z Kunštátu vykoupil pro pohledské cisterciáčky celé panství od svého příbuzného, Viktora Minstrberského.³⁰⁾

Pozdně gotickou obnovu kláštera nám dokládá vedle zaklenutí kostelní lodi i přestavba její krucht (obr. 20). Klenba lodi je síťová (svatovítského typu), žebrová, provedená z cihel a omítnutá. Tvarově jde o klenbu hrotitou va-

lenou se čtyřmi dvojicemi vstřícných trojbokých výsečí, také s hrotitými lunetami. Klínová, po stranách vyžlabená žebra jsou provedena z červeného, nejspíše přibarvovaného pískovce a sbíhají do válcových konzol ze šedého pískovce, zdobených na spodní, amorfně se zužující části pod nevýraznou neprofilovanou římsou rozmanitými lidskými maskami. Na 2. a 3. páru konzol směrem od kněžiště je po dvou maskách, na ostatních po jedné. Klenba je vysoká 16,2 m, vrcholy kápí se nacházejí ve výši asi 15,7 m, patky 10,2 m. Viditelné rozměry cihel, patrné na rubu klenby, činí asi 29 a 6 cm.

Západní část kruchty byla nově podklenuta hrotitou valenou klenbou, provedenou z lomového kamene do bednění z širokých prken. Vrcholnice klenby je ve výši 345 cm, patky asi 50 cm. Podklenutí východní části, pravděpodobně starší, bylo opatřeno novým nebo nově zvětšeným širokým, oboustranně špaletovaným hrotitým oknem a novým čelním obloukem. Podklenutí tvoří hmotná valená, v profilu snad téměř parabolická klenba s hrotitou trojbokou výsečí při severní stěně, nad výklenkem výše uvedeného okénka. Klenba je 420 cm vysoká, s patou ve výši asi 105 cm, luneta je vysoká 384 cm. Podkruchtí se do lodi otevírá celou šířkou, čelo podchycuje neomítaný půlkruhový pas z kamenných kvádrů, profilovaný z obou stran širokým okosením, do něhož je vložen výžlabek. Jeho paty zabíhají do přízdních polopilířů, tvořených polovinami osmistenného hranolu. Pas je vysoký 380 cm, patu má ve výši 125 cm. Podobný charakter má portál severního vstupu kostela. Je hrotitý, profilovaný opět pouze hlubokým výžlabkem, který je v soklu ukončený šikmou ploškou. Portál má otvor 122 cm široký a 246 cm vysoký, náběh lomeného oblouku začíná ve výši asi 154 cm, ostění je 34 cm hluboké, výžlabek má průměr asi 14,5 cm a z čelní stěny vykrajuje asi 10,5 cm.

Rozsah stavební činnosti v konventu nám vzhledem k již zmíněné absenci datovatelných architektonických článků v tomto období zcela uniká. Snad sem lze položit prodloužení východního křídla k jihu, opatřené vzhledem ke svažujícímu se terénu dvěma úrovněmi sklepů, z nichž spodní bylo podle otisků vybaveno zřejmě dvoulodím křížových kleneb, svedených do dvou pilířů (obr. 3 a 11). Jejich rozměrné lunety v kamenném zdivu mají paty ve výši asi 60 cm a vrchol asi 210 cm nad nynější podlahou, jizvy po vybourané klenbě jsou vyplněné cihelnými plentami. Masivní mezitraktová zeď pravděpodobně svědčí i o pozdně středověkých úpravách křídla vybihajícího k západu, jehož přízemí tvoří základ tzv. staré prelatury.

Podobně jako raně gotické prvky i pozdně gotické zaklenutí síťovou klenbou svatovítského typu představovalo ve své době již prvek obecného slohu. Z památkového hlediska však představuje celek kostela dobře dochovanou gotickou architekturu bez rušivých pozdějších zásahů, s řadou intaktně dochovaných stavebních i architektonických prvků.

Překvapivá je úplná absence písemných pramenů v renesančním období. Stavební reliktů prozrazují zřejmě stabilizovanou hospodářskou situaci kláštera po celé 16. století, literatura uvádí jeho vzestup zásluhou šlechtitných a štědrých příznivců, především Mikuláše Trčky z Lípy, zejména na jeho počátku.³¹⁾ Z tohoto období pochází severní předsíní kostela, ovšemže bez nynějšího štítu a lisenového členění, opatřená křížovou hřebínkovou klenbou. Klenba má

Obr. 9: Pohled, jižní průčelí staré prelatury s renesančním štítem a zazdívkami arkád (foto L. Svoboda 1983).

ve vrcholu plochý kruhový svorník s lištovým okrajem, který zčásti i překrývá štuková vrstvená rozeta, je vysoká ve svorníku 308 cm, v čele 310 cm, v patě 100 - 110 cm a ve výseči 283 cm. V bocích předsíně jsou provedené široké okenní výklenky s plnými parapety, kolmými špaletami a půlkruhovými záklenky, tedy na způsob sedilí. Výklenky jsou 138 cm vysoké, jejich parapet 62 cm. Použití sedlového portálu, jehož sedla jsou tvořena přetínávacími pruty, klade stavbu předsíně nejspíše do druhé čtvrtiny 16. století.

Kamenné valené klenby s trojbokými výsečemi ve sklepech východního i západního křídla, zřejmě renesanční bez možnosti přesnějšího datování, vypovídají o úpravách konventu, po nichž v nadzemních podlažích nezůstalo téměř žádných stop. Zde je na místě konstatovat, že okénka na západní straně sklepa západního křídla vůbec nerespektují rytmus čtyřmetrového travě, rytmus tu tedy zřejmě vznikl až při barokní obnově (obr. 3).³²⁾

Obdivuhodný rozsah pozdně renesančních konstrukcí se zachoval v budově, kterou označujeme jako starou prelaturu.³³⁾ Před gotické křídlo byl ze severní strany představen další trakt, který také vyrovnal jeho mírně šikmou polohu, a na rozšířeném půdorysu bylo nově vyzdviženo 1. patro, obojí v úplnosti opatřené valenými hřebínkovými klenbami s rozměrnými trojbokými výsečemi (obr. 4 a 5). Soudobé je i křivočaré, pravoúhle zalomené schodiště. Koutová část schodiště má křížovou klenbičku segmentového profilu a dále stoupavý segmentový pas a tutéž klenbu.

Na fasádách se zachovala ve velkém rozsahu i okenní ostění a v zásadě i oba štíty (obr. 9). Ostění mají užší podbrádkové parapetní římsy a žulové šambrány s lištou, v jejichž nadpraží je uprostřed vytesaný drobný štítek s korunkou. Štítek je vykrajovaný a na něm jsou dva svisle položené vinařské nože - znak Ditrichsteinů. V ostěních jsou vloženy provlékané mříže. Jižní štít je lichobežníkového tvaru, dvoutažový, členěný římsou, jaká obíhá i okraj štítu. Je to římsa v podstatě simatického, na mnoha místech drhotně deformovaného profilu s ústupkem. Římsa pod štítem je v dnešní podobě rozhodně deformovaná, v podstatě čtvrtoblounová. Spodní etáž člení tři, vrchní jeden nahoru se vytrácející pilastr. Pilastry mají hlavice vytvářené oblamováním těchto říms, jinak jsou ploché, dřívky se mírně rozšiřují ve tvaru entaze. Pateční části mají značné rozru-

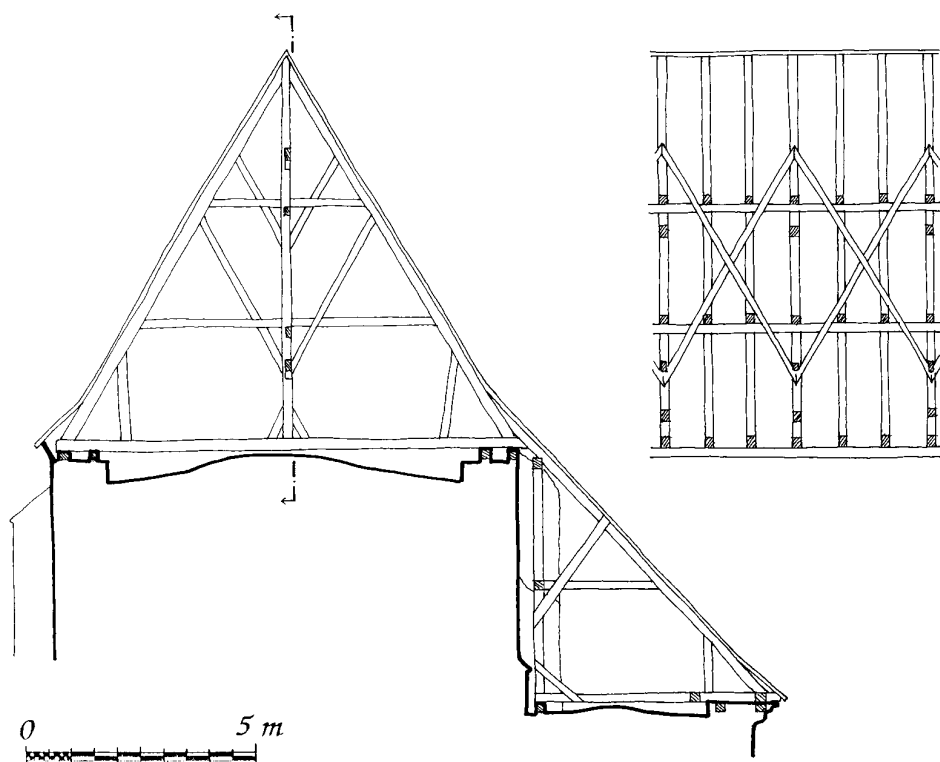
šenou omítku. Ve spodní etáži štítu se nacházejí dvě okna s původními ostěněními, ve vrchní etáži jsou blíže k sobě položená dvě ležatá oválná okénka. Štít (a převážně zřejmě i stěna pod ním) je cihelný, do výšky 320 cm vyzděný v tloušťce 30 cm, na rubu hladce omítaný a zpevněný třemi přízedními čtvrtpilíři. Okenní výklenky (střídaně mezi pilíři) mají plné parapety. Nad touto výškou je štít vylehčený dvěma rozměrnými výklenky se segmentovými záklenky a zazdívkami oválných otvorů, také nízké boční části jsou oslabené. Jižní štít je konstruovaný podobně, avšak oválná okénka jsou dosud funkční a vršek štítu je zkrácen polovalbou. Severní štít byl sice později výrazně architektonicky zhodnocen, avšak ve hmotě se zachoval - i na rubu je shodně konstruován a jsou tu dosud patrné zazdívky oválných okének.

Pozoruhodným prvkem byla arkádová ložie, již se zřejmě otevíral k Sázavě celý jižní trakt 1. patra. Na obvodu zazdívek půlkruhových arkád bez ostění se vlevo zachovaly i zbytky sgrafitového kvádrování.

Uvedené konstrukce pocházejí pravděpodobně z doby po požáru v roce 1620. Zprávu o něm podává výpis, pořízený roku 1739 pro klášter v Sedlci z tehdejších pohledských análů a uložený dnes v archivu metropolitní kapituly. 6. 2. 1620 „*opatství frauentálského kláštera bezprávně shořelo, kdež shořely mnohé původní listiny*“. Z formulace plyne že šlo o požár založený, nejspíš úkladně, protože při zapálení soldateskou by oheň asi zachvátil všechny objekty.³⁴⁾ Obnovu umožnila i přízeň císaře Ferdinanda II. Roku 1623 byly rozptýlené dvorce východně od Havlíčkova Brodu tomuto městu zabrány a darovány pohledskému klášteru³⁵⁾ a podobně se stalo v roce 1627 s dalšími konfiskáty po obbojné šlechtě.³⁶⁾

Renesanční epocha nám tedy zanechala vedle raného prostoru kostelní předsíně především ve své funkci ojedinělý příklad v plném rozsahu klenutého opatství či obydlí abatyše s překvapivě aplikovanou arkádovou ložzí a jedním z mála soudobých lichoběžníkových štítů, dokládajících pozdně renesanční užívání polovalbového typu střechy.³⁷⁾

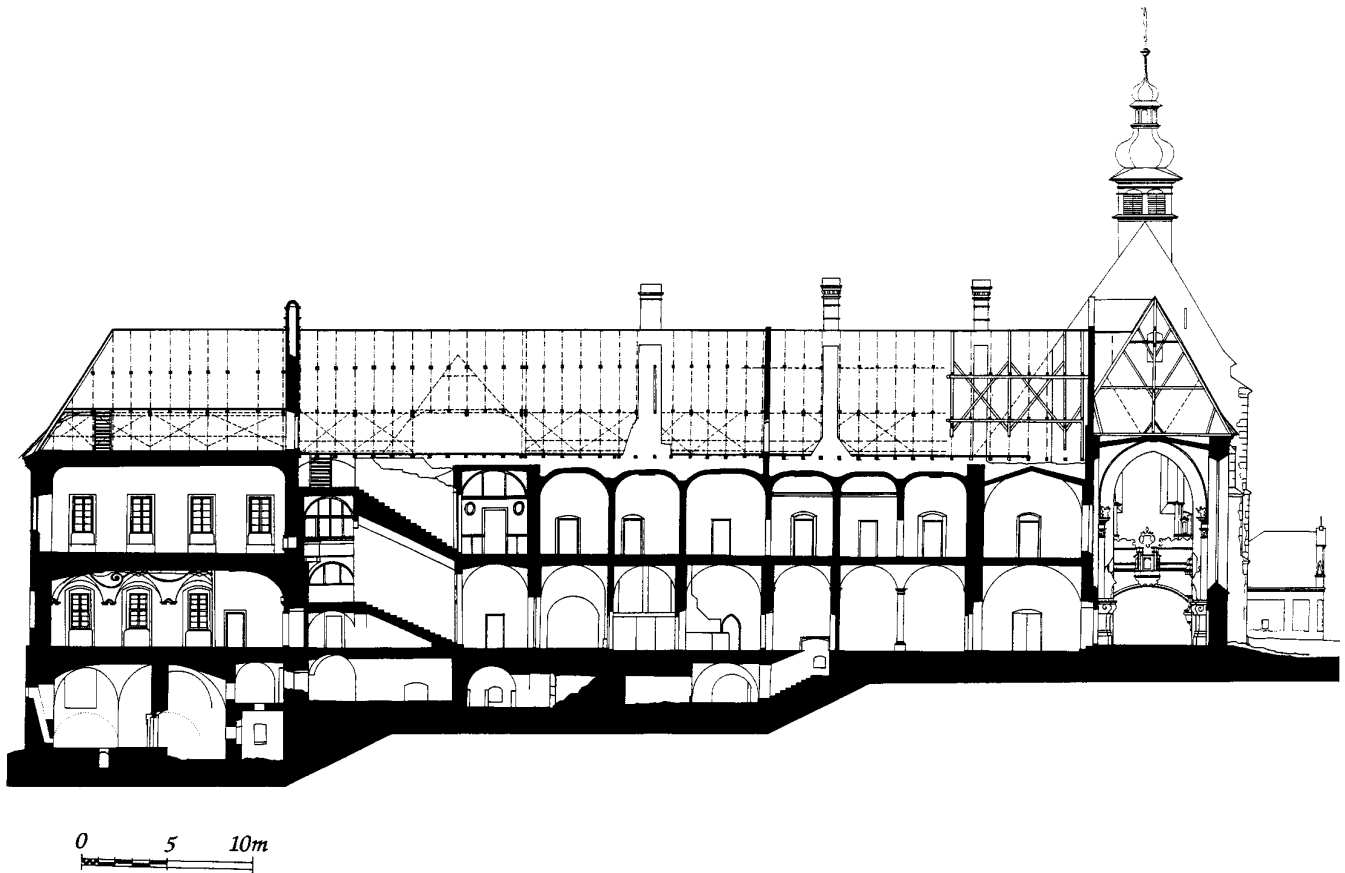
Co se podařilo obnovit, došlo nové zkázy za třicetileté války. Roku 1642 po uchycení Švédů v Olomouci klášter „*trpěl jak na poddaných, tak na dobytku a stavbách nezměrnou zkázu (ingentem ruinam). Ano i jeptišky, zanechavše svůj prázdný klášter otevřený, našly záchranu v útěku*“.³⁸⁾ Po válce se předpokládá provizorní oprava. K ní můžeme přiřadit především nové zastřešení kostela - lodi i presbytáře. Krov lodi střídá dvě prázdné vazby s jednou plnou (obr. 10). Prázdné vazby jsou tu kromě krokví tvořeny dvěma hambalky, vazným trámem a patečními stojkami (místa již chybějící), v plné vazbě je navíc vložen střední sloupek se dvěma dvojicemi vzpěr a patečním zavětrováním. Zavětrování v po-

Obr. 10: Pohled, schéma příčného řezu krovem kostela sv. Ondřeje a přilehlé chodby a podélného řezu krovem kostela (zpracoval L. Svoboda).

délném směru tvoří ondřejské kříže, vložené mezi stojky, a v této rovině probíhají i dva vodorovné trámy, podpírající hambalky. Trámy krovu mají trojúhelníkové tesařské značky. Konstrukce obou čtverhranných věžiček jsou evidentně druhotně vložené, starší konstrukci krovu místy násilně přerušují. Krov presbytáře je velmi podobný (obr. 11). Krovky jsou tu tedy ještě renesančního charakteru a jejich uplatnění na kostele má ještě ráz prosté opravy, repliky tvaru shořelého krovu, bez jakéhokoli zásahu do architektonické podoby kostela, zachovaného zřejmě včetně starších štítů. Stejný typ krovu však nacházíme i na severní části východního křídla (s pozdějším částečným vyřezáním) a dokonce na jižním konci západního křídla, jehož prodloužení bylo pravděpodobně vyvolané potřebou stejné délky východního i západního křídla a tedy souměrnosti celého konventu podle severojižní osy.³⁹⁾ Jde tedy zřejmě již o součást vyššího záměru, jímž byla jeho jednotná raně barokní přestavba. Úprava půdorysu konventu, značně zjednodušeného do podoby písmene H zejména úplnou přestavbou jižního křídla a rozšířením rajskeho dvora, střídá, nicméně důsledně uplatněná rytmičtější fasády pilastry a jednotnými okenními osami a nové kompletní zaklenutí obou nadzemních podlaží, jež dovedlo do značné dokonalosti rozvrh půdorysu ve výše probraném čtyřmetrovém modulu, to vše jsou atributy jednotného projektu, který mohl vzniknout již velmi brzy po skončení třicetileté války a poté bylo neodkladně započato s jeho realizací (obr. 4, 12). Raně barokní obnova zůstává bohužel nepodložená jakýmkoli archívními prameny. První obnova po třicetileté válce je literaturou pokládána nejspíš za dlouhodobé provizorium, které údajně až od roku 1690 měnila energická abatyše Konstancie Markvartová s podporou probošta Sebastián Nonnera.⁴⁰⁾

V jižních částech průčelí, kde je zčásti až úplně odha-

Obr. 11: Pohled, podélný řez hlavním traktem východního křídla klášterního konventu s navazujícím příčným řezem presbytářem kostela sv. Ondřeje (zpracovala J. Svobodová).

len suterén, je proveden předstupující sokl a výše široká pásová římsa (ve štuku), podložená půloblounem, na severní části východního průčelí je (mladší?) hladký sokl omítkový, licující se spodním okrajem parapetních říms a pilastry jsou nasazeny až nad ním. Vodorovné členění dále tvoří mezipatrová pásová, pilastry přerušovaná římsa a hlavní římsa. Její kompletní kladí tvoří vedle vlastní, bohatě profilované římsy hladký vlys, ovšem přerušovaný lisenami (viz dále), nezvykle bohatě profilovaný pásek a architráv. Profil římsy tvoří odshora sima, drobný odsazený půlobloun, ústupek a mírně šikmo seříznuté čelo desky, podložené okapnicí, následuje opět sima, ústupek a plochá laloška. Pásek je také podložený plochou laloškou, architráv tvoří tři odstupněné pásy, pod vrchním z nich je vložena drobná plochá laloška, pod středním oblounek. Svislé členění tvoří již zmíněné liseny mezi všemi osami, při nárožích a na nejdelších průčelích místy i mezilehle zdvojené. Liseny zčásti převrstvují i spodní pás architrávu a člení vlys hlavní římsy

V přízemí se nacházejí okna v kamenných ostěních se šambránami s lištou a jednoduše profilovanými parapetními římsami (profil, nasazený na horní okraj hranolové desky, tvoří půlobloun a pásek). Okna na východním průčelí vpravo od mladšího průjezdu nemají a nikdy neměla vnější křídla, proto se tu zachoval profil vnitřního okraje šambrány, tvořený třičtvrtěoblounem mezi ústupky. Podle 3. osy přízemí na východním průčelí, kde je omítka z velké části opadaná, byly špalety a záklenky barokních okenních výklenků ve starším zdivu vytvořeny v průřezích v kamenném zdivu z cihel až do líce, pak byl cihlami zazděn parapet a vsazeno ostění. Okna patra mají šambrány s lištou,

podokenní římsy, profilované stejně jako v přízemí a obdélné parapetní výplně, vložené mezi mezipatrovou a parapetní římsu (plocha výplně navazuje na spodní okraj římsy bez odsazení). Ve výplních je vložena vpadlina stejného tvaru. Nijak zvýrazněný není ani bývalý hlavní vstup konventu v severním čele západního úseku křížové chodby: je opatřený pravoúhlým portálem s ušima, kapkami, dvojitou lištou a z obou stran odsazeným čtvrtoblounem.

Také rajský dvůr má jednotnou kompoziční úpravu všech čtyř šestiosých fasád (obr. 13): má plasticky profilovanou mezipatrovou římsu (profil tvoří pásek, sima, deska s mírně šikmým čelem a laloška) a římsu hlavní (římsa tu má stejnou profilaci jako na vnějších průčelích zámku, vlys je také hladký, avšak architráv tvoří pouze lišta a pásek). Svislé členění tvoří pilastry mezi všemi osami (v koutech nejsou) s profilovaným soklem v přízemí a hranolovým soklem nad oblamující se kordonovou římsou. Jejich římsová hlavice (profil je ve vrchní části téměř u všech poškozený, snad jej tvořil dvojitý pásek, kyma a podbrádka, pod hlavicí je vloženo i obvyklé anuli, tvořené oblounek a páskem) podpírá kladí hlavní římsy, jejíž architráv, vlys i spodní část profilu římsy se nad pilastry oblamují. Okna přízemí dnes architektonický aparát postrádají, v patře mají šambrány, parapetní římsy a výplně jako na vnějších průčelích.

Raně barokní výraz budovy je dnes ochuzený o štíty, vztyčené přinejmenším na koncích křídel. Jejich provedení se obrysem i obohacením o obelisky pravděpodobně značně blížilo poněkud drobnějšímu štítu kostelní předsíně. Štít, vztyčený nad hlavní římsou, je vyvrcholený trojbokým tympanonem z profilované římsy s kovovým křížkem. Je členěn lisenovým rámem, který váže na střední dvojici lisen pod římsou

Obr. 12: Pohled, východní průčelí klášterního konventu (foto L. Svoboda)

sou, nadřímím, vymezeným plochou lištou, a po stranách volutovými křídly (voluty jsou vytvořeny prostým plochým pásem). Nad krajními lisenami přízemí jsou vztyčeny čtvrtpilířky, nesoucí obelisky na čtyřech kuličkách. Další, jehlančovitě obelisky jsou umístěny na koncích nadřímí.

Také použití typových portálů s lištou, ušima a kapkami a toskánských sloupů (v kapitulní síni) plně zapadá do naznačeného slohového rámce (obr. 11). Ne zcela jasný je bez sondážního průzkumu způsob otevření přízemní křížové chodby do rájského dvora: Nic tu nenavědčuje existenci arkád, zřejmě tu byla vysoká okna s půlkruhovými záklenky a profilovanými archivoltami, řešení náběžných říms se bohužel nedochovalo. Potvrzují to i barokně zaoblené horní hrany parapetů.

Překvapující je především rozsah, vlastně téměř úplnost raně barokního zaklenutí obou nadzemních podlaží, které pravděpodobně vyplývá z úpravy a snad i sjednocení výškových úrovní (obr. 4 a 5). Převážně byly použity valené klenby s trojbokými styčnými výsečmi stejného profilu a patkami, podloženými profilovanými římsami, pouze v křížové chodbě přízemí byly svedeny do přízedních čtvrtpilířů (předsazení činí 8 cm) s profilovanými patkami a hlavicemi. Koutová travě chodby byla navíc oddělena vloženými pasy, spočívajícími na polopilířích.⁴¹⁾ Tyto polopilíře měly patky i hlavice stejné jako čtvrtpilíře, jak lze soudit z relativně nejlépe dochované situace v severovýchodním koutě. Profil hlavice tvoří sima, ústupek, mírně šikmé čelo desky a ústupek, patka je v detailu poškozená, nad hranolovou částí je jen konvexkonkávní tvarování. Výška klenby ve vr-

Obr. 13: Pohled, západní část rájského dvora klášterního konventu (foto L. Svoboda 1995).

cholnici činí téměř 5 m, patky i pas jsou založené ve výši 332 cm. Dvouramenné hlavní schodiště ve východním křídle má plnou vřetenovou zeď a podestu zaklenutou valeně s dvěma páry styčných výsečí. Patky klenby jsou podloženy římsovými konzolami, zatímco stoupavé segmentové klenby nad schodišťovými rameny, na koncích vymezené pasy, mají jen odsazení v omítce. Podobně i pomocné schodiště v protilehlé části dispozice je dvouramenné s dřevěnými stupni a plnou vřetenovou zdí; zaklenutí je v omítce odsazené, hlavní podesta je klenutá dvojicí stlačených křížových kleneb, ramena stoupavými segmentovými klenbami s pasy stejného průřezu na obou koncích. Nástup na schodiště do podkrovní je oddělen hladkými barokními svlakovými dveřmi s točeným kováním, původním štítkem a úchytkou. Za nimi je schodiště již neklenuté.

Podobně byly řešeny i hlavní trakty východního a jižního křídla, původně zřejmě určené pro společné a charitativní prostory. O mnoho výraznější úpravu neobdržela ani kapitulní síň, kde bylo dvoulodí valených výsečových kleneb svedeno do dvou staticky tvarovaných toskánských sloupů. Pouze klenba hovorňy na severním konci přízemí západního křídla, při hlavním vstupu, jejíž jižní příčná zeď zde v ojedinělém případě dělí čtyřmetrový modul, byla na hranách opatřena profilovanými lištami a zde oblíbeným tříčtvrteoblounem. Obdélné (v patře východního křídla) i čtvercové (v obou podlažích křídla západního) cely pro jeptišky byly opatřeny neckovými, resp. klášterními klenbami velmi podobného vzezření, podloženy římsou a ozdobené čtverhranným zrcadlem ve vrcholu. Římsa pod klenbou je profilovaná lištou, laloškou a páskem, lišta, vytvářející zrcadlo, uchovité vyvinutou laloškou a páskem. Klenby jsou položeny ve výši 345 - 465 cm a jsou cihelné, ruby kleneb v 1. patře téměř postrádají zásyp. Římsoví se v obou případech dochovalo jen místy.

Ve sklepech jižního křídla byly použity kamenné valené klenby se spore rozmístěnými trojbokými výsečmi, kladené do bednění, při hlavním schodišti podobné klenby cihelné (obr. 3 a 7).

Nepovažujeme za pravděpodobné, že by středověký, renesančně přestavěný klášter byl v nadzemních podlažích v plném rozsahu plochostropý. Snad byl konvent delší dobu nezastřešený a jeho klenební konstrukce byly shledány natolik narušené, že byly raději sneseny. Jasně to hovoří

o tom, že sice byly vynaloženy prostředky jen na průměrný projekt a místní řemeslné provedení, avšak na rozsahu stavebních prací se tolik šetřit nemuselo a jednotnému vzeření mohly být obětovány i mnohé dobře dochované konstrukce. To potvrzuje i stará prelatura. Relativně dobře zachovaná budova byla zřejmě - podle v úplnosti provedené korunní římsy konventu i rozvrhu zdvojených lisen na jeho západním průčelí - určena projektem raně barokní přestavby k likvidaci. Nakonec však zůstala ušetřena, možná i proto, že byla po dobu stavby nouzovým obydlím řeholnic.

Jednoznačné položení přestavby konventu do doby těsně po polovině 17. století však zpochybňuje datování výstavby kaple Všech svatých, která je literaturou⁴²⁾ kladena až do r. 1693 (obr. 14).⁴³⁾ Její architektura má také velmi jednoduchý, až rustikální charakter, podtržený ještě značně nepravidelným vyměřením půdorysu. Realizace přece jen nákladného projektu se pravděpodobně protáhla a výstavbou kaple se uzavřela poté, co bylo upuštěno od barokizace nebo dokonce znovuvýstavby kostela.

Osmiboká kaple má na smíšeném zdivu vápennou omítku převážně přírodní barvy, v hořejší části snad lze pozorovat i nažloutlé nátěry, pokud nejde o vrstvy lišejníku. Stěny rámuje odstupněný nizoučký sokl a profilovaná hlavní římsa. Její profil tvoří sima, deska, kyma a ústupek. V severní části kaple terén mírně stoupá a sokl mizí. Stěny kaple jsou v zásadě shodné, jednoosé, tvoří je dva vpadlé rámce nad sebou, ve vrchním, výrazně vyšším je (vyjma západních stěn) umístěno šestitabulkové kovové okno, silně poničené tabulky jsou zaskleny šestihrany do olova, okno má štukovou šambránu s lištou a se čtvrtoblounem mezi ústupky na vnitřní hraně. Ve spodním poli se na severní, východní a jižní stěně nacházejí větrací okénka krypty, jejíž vstup zřejmě kryje těžká kamenná deska v podlaze předsiň. Okénka mívala kamenná ležatá ostění s lištou vyznačenou vrypem, avšak jižní ostění bylo porušené a východní úplně odstraněné při novodobém zmenšení průduchů. Spojovací krček kaple navazuje na kostel výraznou sparou, jeho jižní stěnu kryje třičtvrtkruhový plášť točitého schodiště, bez otvorů, pouze v horní části je patrná čerstvá zazdívka šterbinového okénka. Těleso schodiště má hlavní římsu, zhruba ve výši horního okraje vpadlého rámce na stěnách kaple, značně poškozenou, snad profilovanou simou, deska je podložena kymou. Severní průčelí spojovacího krčku ke kostelu je také jednoosé, dole je osazen pravoúhlý portál s ušima a kapkami, profilovaný dvojitou lištou, ústupkem a čtvrtoblounem mezi ústupky, na něj přímo nasedá vlys s rámcem, vyznačeným trojbokým vrypem a na něj opět přímo nasedá římsa běžného profilu: sima, ústupek, deska a kyma mezi ústupky. Římsa je svrchu nadezděna šikmou skarpou. Nad portálem je vytvořena zděná půlkruhová nika v pravoúhlé vpadlině, pod konchou obíhá hranolová cihelná římsa. Nevysoko nad nikou se v pravoúhlé vpadlině nachází čtyřdílné okno s půlkruhovým záklenkem, zasklené šestihrany do olova.

Předsiň v přízemí spojovacího krčku je opatřena stlačenou valenou, v omítce odsazenou klenbou s dvojicí styčných trojbokých výsečí, jižní z nich se nachází nad pravoúhlým portálkem s dvojitou lištou a barokními dveřmi na točité schodiště na kůr. Dveře jsou oboustranně opatřené dvěma výplněmi, lemovanými lištou, profilovanou páskem s oblounem a mělkým výžlabkem. Točité schodiště se stup-

Obr. 14: Pohled, kaple Všech svatých od severu (foto L. Svoboda, 1983).

ni, tesanými z masivních fošen vždy s příslušnou částí kruhové stojky, je umístěné ve válcovém prostoru, završeném kopulí, k jihu směřují zazdívky dvou střílnovitých okének.

Kůr v patře nad předsiňí má klenbu podobnou jako předsiň, ale výseče nejsou styčné. Na západě je kůr protažen širokým stlačeným pasem do presbytáře, kde jej vymezuje stěna hlavního oltáře tak, že po bocích zůstávají při šikmých stěnách závěru jen úzké, segmentem zaklenuté průchody. Loď kaple je centrální, osmiboká, zaklenutá osmidílnou kopulí s lucernou, opatřenou osmi okénky v půlkruhových mělkých vpadlinách. Klenba je nasazená na římsu, profilovanou shora lištou, plochou laloškou, ústupkem, pásem s oblounem při spodním okraji a dále nezřetelným výžlabkem a oblounem. Římsa se nachází ve výši 673 - 703 cm, lucerna asi 10,2 - 11,8 m. Okenní výklenky mají šikmé špalety, půlkruhové záklenky a omítané šikmé parapety. Na severozápadní stěně je umístěná již zmiňovaná nádržka na svícenou vodu. Podlahu tvoří šestiboké topinky.

Vůdčí etapou v utváření architektonické podoby kláštera se tedy stala jeho raně barokní obnova. Již jsme konstatovali její snahu o hmotovou triviálnost a výrazovou strohost, pracující s nekonečným opakováním několika architektonických prvků průměrné úrovně, ať již tímto prvkem je pilastr, okenní osa, spoře profilovaný portál s ušima, travě křížové klenby nebo uzavřená klenba neckového či klášterního typu. Je však třeba ocenit důslednost, přes nedostatek písemných pramenů snad možno říci zarputilost, s níž byla raně barokní jednotnost aplikována důsledně v celém konventu, pravděpodobně na samé hranici ekonomických možností kláštera. Jsa sice porušen v detailu, je celek kláštera v úplnosti zachovaný a dokládá tak sociální prostředí a bydlení svých obyvatel, kolem tří desítek neprovdaných žen či vdov z vyšších vrstev, které již zdaleka nectily tvrdou řeholi práce a odříkání, ale které tu nikoli v přepychovém, ale přece jen v poklidném životě a péči o opuštěné děti, případně vzdělávání mladých dívek nacházely svoji životní seberealizaci. Ráz tohoto života ilustrují i inventáře, zachované bohužel až z doby zániku kláštera a zachycující i zahrady s nedochovaným lusthausem. Památková hodnota tohoto prostředí z doby před třemi sty lety je naprosto zřejmá.

Nažloutlá omítka byla nejspíše velmi brzy po přestavbě doplněna červeným zvýrazněním některých vystupujících

Obr. 15: Pohled, klenba zimního refektáře ve východním křídle klášterního konventu (foto L. Svoboda 1995).

článků. Malování je v mnoha případech patrné na horních částech pilastrů a zasahovalo i na spodní část profilace římsy (pod desku), mírně se v souladu s pomyslným zalomením profilu rozšiřovalo a vytvářelo tak iluzivní hlavici. Silně vybledlé zbytky červené barvy jsou patrné také na vystupující části parapetní výplně některých oken v 1. patře (nejlépe v 6. ose západního průčelí).⁴⁴⁾ Tato úprava se projevila i na opatství, kde bylo ve štítech provedeno červené, v koutech tvarované rámování hladkých vpadlých ploch a na stěnách pravděpodobně malované lisenové rámy.

Někdy kolem roku 1700 také pravděpodobně vznikl nynější krov nad podstatnou částí západního křídla (obr. 21). Jde o poměrně nezvyklou krovovou konstrukci, kterou do značné míry umožnila uprostřed probíhající koruna mezikrovové zdi. Krov opět střídá většinou jednu plnou se dvěma prázdnými vazbami. Prázdnou vazbu tvořily, kromě krokvi s dlouhými námětky, dva hambalky, z nichž spodní byl později prakticky v úplnosti vyjmutý a zůstaly po něm pouze výřezy v krokvičích, a vazný trám. V tzv. plné vazbě jsou sice navíc vloženy šikmé vzpěry a stojka, avšak vazný trám je nahrazen krátkaty s výměnami a spodní hambalek byl druhotně na obou koncích zkrácen. Zavětrování v podélném směru tvoří ondřejské kříže, vložené mezi stojky tak, že spodní konce vycházejí z jejich paty, v podélném směru probíhají kromě dvou pozednic ještě další trámy, vložené uprostřed pod hambalky. Na severním konci je krov druhotně zvalbený, vazby jsou ořezané, čelo valby tvoří vějířovitě položené krokve, podchycené vaznicí na sloupcích s pásy.

Teprve 1. polovina 18. století přinesla výraznější architektonické a umělecké doplňky: zaklenutí (zimního) refektáře se složitě krouženým zrcadlem, nástavec nad portálem nad ním položeného sálu (letního refektáře) a především hlavní oltář, mistrně vložený do závěru kostela. Zimní refektář o rozměrech cca 7 × 14 m, situovaný v koncové poloze k jihu vybíhajícího hlavního traktu východního křídla, byl opatřený stlačenou neckovou klenbou s pravidelným rytmem vstřícných trojbokých výsečí, vázaných kromě severní strany na okna (obr. 4 a 15). Při delších stěnách jsou čtyři páry, při kratších dva páry výsečí. Při průnicích hlavních klenebních ploch vzniká jejich dvojím mírným zalomením, zdůrazněným i plochým vytažením omítky, stezka ve tvaru širokého V, k níž se krajní výseče z obou stran přimykají. Hlavní plochu klenby zdobí náročný štukový obra-

Obr. 16: Pohled, chodbička podél hlavního schodiště k letnímu refektáři ve východním křídle klášterního konventu (foto Památkový ústav v Pardubicích, M. Křištof 1997).

zec zrcadla, složitě zalamovaný, podél obou os souměrný, mezi výsečemi bočních stran zhruba půlkruhově vydutý a v krajních polích doplněný i rozměrnými volutami. Okraj zrcadla tvoří plochá římsa, složená ze čtyř nezávislých profilů: drobné a masivnější, uchovitě vyvinuté simy, dále oblounu, podloženého páskem, a konečně mírně nesouměrného oblounu. S římsou se několikrát kříží drobná půloblounová lišta, zabíhající i do špic výsečí. Kromě střední části jižní stěny se zachovaly i ozdobně tvarované římsy v patách klenby: koutové se uprostřed zvedají střechovitým zalomením, ostatní jsou uprostřed půlkruhově vypjaté. Jejich profilaci tvoří čtvrtobloun, dále se dvakrát opakuje pásek s půloblounem, ústupek se zaobleným koutem a další se zaoblenou hranou. Profil uzavírá kyma. Klenba je vysoká 446 cm, ve vrcholech lunet 379 cm, římsové patky se nacházejí ve výši 236 - 264 cm. Jižní okenní výklenky jsou v lici zazděné, ostatní mají ustupující parapety se zaoblenou horní hranou. V severní stěně se nachází vlevo dveřní výklenek podobného tvaru, jeho čelní mělká část je o metr vyšší, vpravo nízký portálek s lištou a odsazením pro dveře, vedoucí do hluboké, segmentem zaklenuté niky. Místnost byla druhotně rozdělena příčkami s hladkými novodobými dveřmi, které z ní v severní třetině vydělují dvě prostory.

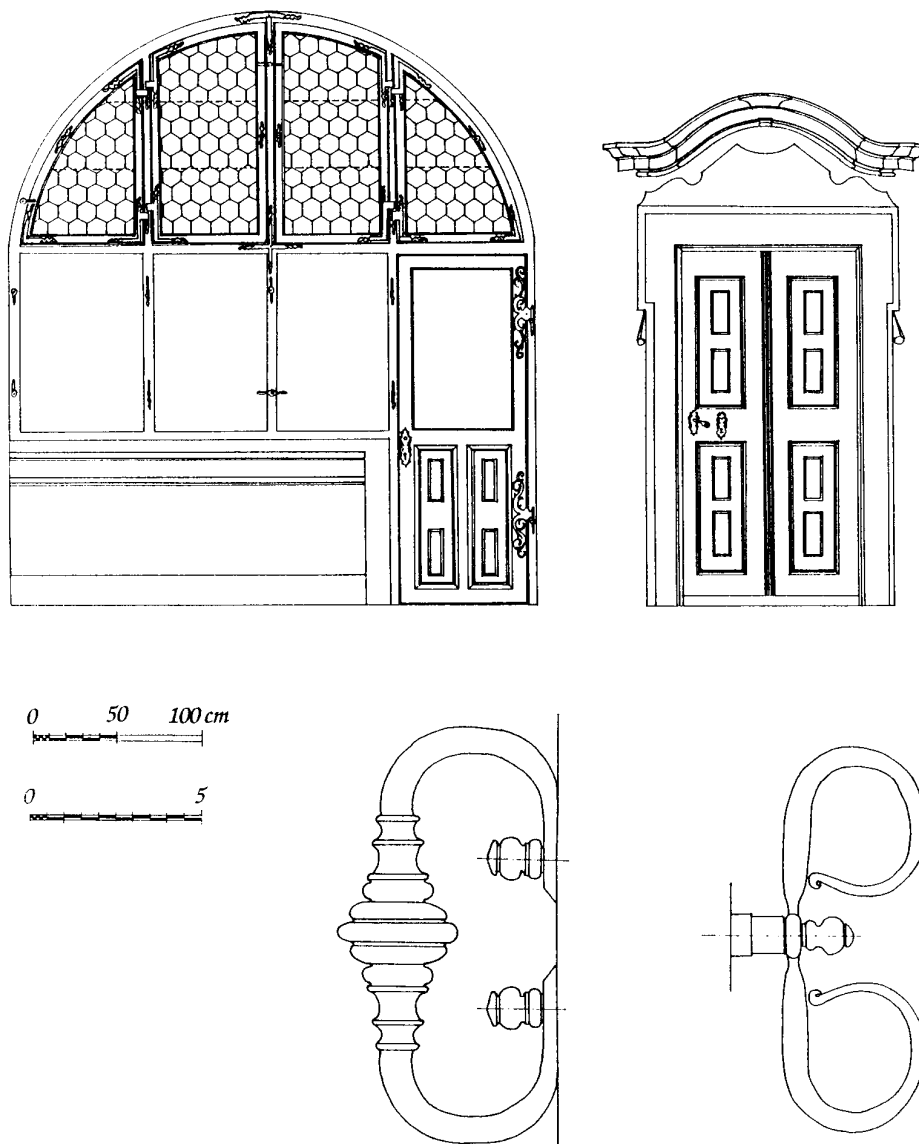
S novým zaklenutím refektáře souvisí i úprava prostor pod ním, která tak trochu odporuje tvrdé cisterciácké řeholi: V severní třetině se tu zřejmě nacházejí pozůstatky teplovzdušného vytápění, jehož systém však nemůžeme vzhledem ke ztížené až znemožněné přístupnosti podrobněji interpretovat. Sklepní sál⁴⁵⁾ pod refektářem, zčásti dosud 5,5 m vysoký a opatřený cihelnou neckovou klenbou s nepravidelnými koutovými výsečemi, je na severu zkrácený a jsou

tu ve dvou podlažích vložené drobné, převážně valené z cihel klenuté prostory. Střední ze spodních prostor má půlvalenou klenbu s nepravidelnou segmentově uzavřenou výsečí v podstatě pětibokého typu. Přímo na tuto výseč navazoval otvor asi 45 cm vysoký, nyní zazděný cihlami a ve stěně pod tímto otvorem se nachází další otvor s cihelnými špaletami a segmentovým záklenkem. Po severní straně je ve výši asi 160 cm cihelné plató, asi 50 cm hluboké, podchycené segmentovým cihelným pasem.

K vybavení refektářů náležela i velká čtvercová kuchyň v přízemí severně od hlavního schodiště, s podlahou z pískovcových desek a „černou částí“ vydělenou v severozápadní čtvrtině. Jižní stěna dýmníku je dnes podezděná stěnou průjezdu. Nesl ji ve výši 175 cm vodorovně položený, 40 cm vysoký trám, nad nímž stěnu člení tři liseny. Tenkou východní stěnu, zesílenou po bocích a uprostřed s 40 cm širokými pásy, nese 20 cm vysoký trám, položený ve výši 180 cm. Stěny a klenba této části jsou pokryté nánosem dehtu, v jihozápadním koutě je dosud dochované rozměrné čtvercové topeniště. Vpravo nad ním začíná komín rozměrnou, vysoko položenou nikou s velmi mírným parapetem. Severní stěna má vlevo plechová komínová dvířka, v diagonálách zpevněná pásy, v širokém hladkém ostění.

Zmíněný plochý nástavec nad vstupem do letního refektáře je přímo nasazen nad obvyklý pravouhlý portál s lištou, ušima a vnitřní hranou profilovanou čvrttoblounem mezi ústupky (obr. 16 a 17). Má vykrajovaný horní okraj a těsně nad ním je umístěná profilovaná, konvexkonkávně tvarovaná a půdorysně zalamovaná (střed a ještě více konce předstupují) římsa. Její profil tvoří sima, ústupek, mírně šikmé čelo desky a naspodu silně ustupující obloun. V portále jsou vloženy barokní dveře, falešnou profilovanou klapačkou napodobující dvoukřídle řešení, o čtyřech profilovaných výplních,⁴⁶⁾ s kovanými stačenými závěsy, klikou, úchytkou a dvěma štitky.

Podobné ploché vykrajované zrcadlo jako v nástavci člení placovitou trojúhelníkovou plochu, vynášející pozoruhodný balkónek čvrtkruhového půdorysu, vložený do jihozápadního kouta mezipodesty hlavního schodiště (obr. 18). Luneta zaklenutí podesty se tu zároveň otvírá do chodby k letnímu refektáři. Plné zábradlí balkónku je stejné jako 97 cm vysoký zděný omítaný parapet pod lunetou, ukon-

Obr. 17: Pohled, nárys přičky mezi hlavním schodištěm a chodbou v 1. patře klášterního konventu, portál letního refektáře (nahore) a detaily kování přičky (dole; zpracovala J. Svobodová).

čený dřevěnou deskou a opatřený z obou stran plochým odstupněným soklem a ukončující římsou. Profil římsy tvoří trojice ustupujících pásků, z nichž na středním je položen drobný obloun a spodní má vykrojenou hranu, a laloška.

V kostele nelze pominout zděnou architekturu mohutného hlavního oltáře, i když vybavení kostela ani náhrobky či kamenné náhrobní desky jinak nejsou předmětem naší stati (obr. 19). Souměrný oltář velice pozoruhodně proniká do prostoru presbytáře a zcela přetváří jeho závěr, neboť se neomezuje jen na prostor při zadní stěně, ale vybíhá i podél jeho šikmých stěn a přední plán tvoří dvě samostatné, prostorově rozehrané převýšené kulisy. Architektura oltáře je v soklové části ze šedého umělého mramoru, výše pak je jemně růžová, doplněná zlacenými motivy, a zakončená opět šedavým kladím. Uprostřed bočních stěn je vložen polopilíř s bohatě profilovanou hlavicí a konvexně vytočenou přední stranou. Pilíř má kompozitní, zčásti zlacenou hlavicí a redukovaný úsek kladí. Dřík z růžového umělého mramoru je pročleněn zlaceným drobným ornamentem, před polopilířem je představena socha světce na mohutné

Obr. 18: Pohled, jihozápadní část mezípodesty hlavního schodiště klášterního konventu (foto L. Svoboda, 1995).

volutové konzole, přecházející do soklového polopiliře. V tomto plánu je ještě na meziklenební žebro zavěšena rokoková kartuše s květinovými girlandami. Také hlavní masa oltáře se prostupuje s architekturou. Je tu vysoký sokl, odlehčený mezi předstupujícími postamenty po bocích a taktéž předstupující menzou uprostřed hrotitými průchody. Stavbu oltáře výše pročleňují velké výklenky, na něž navazují šikmo postavená okna závěru. Po stranách jsou pilíře s představenými tordovanými sloupy a do boků vybíhajícími konzolami s dalšími postavami světců, uprostřed je vlastní zděná profilovaná menza s nižším nástavcem a obrazem. Celek ukončuje bohatě tvarované kladí, na vlysu jsou drobné ornamenty. Nad kladím je šikmo dopředu zavěšen obraz kvadrilobického tvaru, položený na zlacené záři s obláčky.

Protějšek oltáře tvoří v lodi poprseň kruchty, opatřená znamenitě kutou rokokovou mříží s dřevěným profilovaným soklem, imitujícím mramor (obr. 20). Základ mříže tvoří diagonální mřížka s rozetkami, na níž jsou navěšeny plastické reliéfní vázy, úponky vinné révy a rokaje, tvořící i horní okraj. Vše je tmavě zelené se zlacenými doplňky. Uprostřed je vložena varhanní skříň s manuálem, nad níž je šikmo vztyčen kutý erb. V dalším plánu kompozici doplňují dvě pozoruhodné rokokové zpovědnice, nastavené zpředu bohatě tvarovanými, zezadu pak malovanými varhanními skříňemi. Zbylou část kruchty pokrývají zdobné parkety: v kříženích základního diagonálního rastru jsou nakoso vloženy čtverečky, dělené příčně a diagonálně v osm střídavě tmavých a světlých polí. Do velkých ploch jsou opět nakoso vloženy čtverce, dělené příčkami.

Letopočet 1749 na zvonové stolici ve východnější z nich

Obr. 19: Pohled, pohled do presbytáře kostela sv. Ondřeje (foto Památkový ústav v Pradubicích, M. Kolegar, 1975).

zřejmě určuje vznik obou čtverhranných věžiček ve hřebeni sedlové střechy kostelní lodi (obr. 6). Konstrukce věžiček jsou evidentně vložené, místy násilně přerušují starší konstrukci krovu, větší západní má i zdobený spoj. Jejich stojky stojí na zdvojeném kříží z trámů (u východní věže jsou příčné základy spojené dokonce ze čtyř trámů) a zavětřované dlouhými vzpěrami. Na východní věži je na zmíněné zvonové stolici zavěšen bohatě zdobený zvon s opatským znakem, dnes ve funkci tympanu, tedy znehybněný. Mezi věží a štítem je umístěna komora s novodobým hodinovým strojem. V západnější sanktus je také jeden zvon, těžko přístupný. Nízká spodní část věží je obitá šindelem na latě a přes něj novodobě eternitem a ukončená výrazně vysazenou odstupněnou římsou. Východní věž je proporcčně o něco větší a má na spodní části na severní a jižní straně umístěné hodinové ciferníky. Výše je posazeno zvoncové patro, mající na všech stranách dvě žaluziová, segmentem uzavřená okna, oddělená pilíři s náběžními římsami. Nad další výrazně vysazenou odstupněnou římsou je vztyčena cibulová střecha s lucernou se zaslepenými, půlkruhem zakončenými okénky, další cibulovou střechou, makovicí a hrotnicí, na níž je u větší věže coby korouhev plechový sv. Jan Nepomucký.

V období kolem poloviny 18. století byly budovy klášterního komplexu do značné míry stavebně stabilizované, změny, spojené se zkvalitňováním a doplňováním, prodělal hlavně mobiliář. Výtvarné doplňky z 18. století, především hlavní oltář, kutá mříž v čele kruchty a další zařízení kostela konečně přinášejí i nadprůměrnou výtvarnou kvalitu, přehlédnout však nelze ani další vybavení, v nevelkém po-

Obr. 20: Pohled, pohled do lodi kostela sv. Ondřeje s kruchtou (foto Památkový ústav v Pardubicích, M. Kolegar, 1975).

čtu dochovaná okna, dveře i komínová dvířka konventu, z nichž vyniká prosklená příčka nad mezipodestou hlavního schodiště (obr. 16 a 17).

Dochované barokní dveře (na oratoř a dvoje v jižním čele západní křížové chodby v přízemí⁴⁷⁾) jsou všechny stejného typu jako dveře letního refektáře, popsané výše. Výjimkou jsou dveře, vložené nad krátkou přímou nástupní částí schodiště ve staré prelaturě. Mají hladký krabicový zámek a vrchní polovinu tvořenou dřevěnou mříží ze svisle kladebných prkének s obrysem ve tvaru štíhlých, ve střední části asymetricky zvlněných baluster. Prosklená příčka, otevírající se vlevo přede dveřmi letního refektáře do lunety klenby na mezipodestě schodiště, má zachované barokní okení členění včetně původního kování, které tvoří obrtlíky, závěsy s připojeními rohovými úhelníky, křížové zpevnění nosného rámu, u dveří štítek, bohaté stáčené kování a z rubu madlo. Dveře, vedoucí na balkónek nad mezipodestou schodiště, jsou v příčce umístěné zcela vpravo a mají spodní část členěnou dvěma výplněmi. Ve spodní části příčky křídla chybějí,⁴⁸⁾ v horní půlkruhové části však dosud jsou, včetně zasklení šestihrany do olova a závětrníků. Jižní křížovou chodbu v patře dělí zhruba ve východní třetině příčka s chybějícími dveřmi, po nichž zbyly jen barokní závěsy. Dřevěná, druhotně upravovaná příčka je do výše jednoho metru výplňová, ukončená profilovanou římsou, výše svisle bedněná (prkna jsou ve srazech okosená), opatřená v horní části dvěma souměrně položenými oválnými okénky, lemovanými šambránou (profil tvoří svazkový pás s oblounem navrchu) a zasklenými šestihrany do olova. Nad bohatě profilovanou římsou je pod klenbu vložena půlkruhová část

příčky, zasklená opět šestihrany do olova. Nejlépe zachované barokní okno se nachází v pravé ose přízemí jižní části východního průčelí západního křídla: je pravidelně čtyřkřídlé, zasklené šestihrany do olova a členěné jen přiloženými kovovými závětrníky. Je vybavené slohovým kováním, zahrnujícím tvarované nárožníky, jednoduché úchytky a dvě olivy. Profilace lišty na rámu okna není zvenčí přístupná.⁴⁹⁾ Komínová dvířka, jichž se zachovalo několik v křížové chodbě 1. patra, mají čtyři lištou vytvořené výplně, točené závěsy a zástrčky, podložené plastickou tvarovanou podložkou (obr. 22).

Nový podnět ke stavební aktivitě přinesl 14. listopad 1772, kdy podle místních pramenů, zprostředkovaných do Schallerova dotazníku, vyhořela celá vesnice i s panským dvorem, ale s ušetřením zámku.⁵⁰⁾ Tady M. M. Feyfar připouští možnost poškození ke dvoru nejbližší položené prelatury.⁵¹⁾ Pokud byl klášter skutečně ušetřen, stal se požár impulsem pro výměnu podstatné části krovů za nynější ležaté stolice.⁵²⁾ Přitom byly pravděpodobně sneseny rané barokní štíty, severní a západní průčelí staré prelatury bylo naopak zhodnoceno novým štukovým dekorem a severní štít i novým, složitě vykrajovaným okrajem.

Krovy jižního a podstatné části východního křídla jsou jednotného typu, a sice mají ležatou stolicí, střídající jednu plnou se dvěma prázdnými vazbami (obr. 11). Prázdnou vazbu tvoří kromě krokví hambalek a vazný trám, v plné vazbě je navíc vložena řečená stolice s patečními stojkami a krátkými vzpěrami v horních rozích, její šikmé trámy jsou pod vaznicí zesílené postupně čtvero úskoky, z nichž vrchní tři mají zaoblené kouty. Zavětrování v podélném směru tvoří ondřejské kříže, vložené mezi plné vazby pod rovinou střechy, v podélném směru probíhají kromě vaznic a pozednic ještě další trámy, vložené zhruba pod polovinou výšky k vaznicím. Krov nad velkým sálem je asymetrický, s hřebenem posunutým z osy k západu, na jižním konci je tu vložena polovina vazby i kolmo, tvar byl tedy od počátku zvalbený.

Ležatá stolice sedlového krovu na křídle staré prelatury vyhlíží o něco archaičtěji (obr. 21). Opět střídá většinou jednu plnou se dvěma prázdnými vazbami. Prázdnou vazbu tvoří kromě krokví dva hambalky a zřejmě vazný trám, v plné vazbě jsou navíc vloženy šikmé stojky řečené stolice (v celé výši jednotného průřezu) a asi 40 cm nad ní další hambalek, provázaný s břevnem stolice i krokviemi šikmými vzpěrami. Zavětrování v podélném směru tvoří ondřejské kříže, vložené mezi plné vazby pod rovinou střechy, v podélném směru probíhají kromě vaznic a pozednic ještě další trámy, vložené zhruba v polovině výšky k vaznicím.

Severní a západní průčelí této části komplexu bylo rok po zmíněném požáru zhodnoceno novým štukovým členěním a zvýšením štítu. Vodorovné členění severního štítového průčelí o čtyřech osách tvoří dnes cementový neodstupněný sokl, bohatě ploše profilovaná mezipatrová římsa a dále profilovaná římsa pod štítem, jejíž profil tvoří síma, ústupek, drobná podbrádka a kyma. Svislé členění tvoří pilastry, nerozmístěné zcela souměrně, dvojice těsně k sobě přiložených pilastrů jsou umístěny při nárožích, další dva ve větší vzdálenosti uprostřed průčelí a pak je ještě jeden pilastr za 3. osou. Pilastry mají nevýrazné volutové hlavičky i pod mezipatrovou římsou, výše pak mají kompozitní hlavičky pod redukovanými úseky kladí.

Štít je také pročleněn římsou, která se nad pilastry oblamuje, a tvarovaným vrcholovým tympanonem. Jeho spodní okraj se nejprve zalamuje dolů a nad erbem se segmentově vypíná nahoru, také horní okraj je konvexkonkávně tvarovaný, ve vrcholu roztržený. Do vrcholu je vsazen plochý konzolový prvek s čabrákou a kapkami, zakončený bohatou profilací. Na něm je na podstavci vztyčen subtilní čuček. Tympanon má ve své ploše páskově pojednané rostlinné motivy. Svislé členění štítu tvoří ve spodním podlaží tři pilastry s kompozitními hlavicemi, tyto pilastry jsou ve spodní části masívně přízděny, a ve vrchní části dva pilastry také s kompozitními hlavicemi, ovšem jinak utvářenými (uplatňuje se v nich i perlovec). Okraj štítu je ve střední třetině volutový, ve spodní třetině je spíše pouze vykrojený, voluty, pokud tu byly, dnes chybějí.

Žulová renesanční ostění otvorů zůstala vyjma šambrán v 1. patře zachována, nad otvory 2. a 3. osy přízemí obdržela ploché štukové vykrajované nástavce, v jejich okrajích jsou zakomponovány čtyři plastické voluty a mezi těmito volutami ve vrcholu je ještě rostlinný prvek a přívěšek. Nad okna 1. a 4. osy byly doplněny ploché záclonovité, vysoce konvexkonkávně vzduťté římsy (spíše lišty), nahoře s volutami a podobným prvkem jako nad předešlými, dole opět s přivěšenými volutovými prvky.

Okna v patře získala ploché štukové šambrány a jejich parapety ploché čabrákové přívěšky a ploché svislé pásy po bocích. Nad okny vznikly bohatě profilované římsy: v 1. a 4. ose ve střední části segmentově vzduťté, na konci stojí vázy s květinami, uprostřed jsou subtilní tvorové, snad delfini, a volutový přívěšek. Římsy 2. a 3. osy nejsou provázené tolika drobnými motivy, jsou však bohatě střešovitě zalamované.

Pod okna ve spodní úrovni štítu byly podvěšeny čabrákové výplně, po bocích s trásněmi, a při horním okraji stojek ostění byly přiloženy rostlinné esovité motivy. V horní části štítu vznikl rozměrný čtvercový erb se srdečním štítkem, provedený v plochem štukovém reliéfu, dělení je provedeno bílými pásky. V 1., modrém poli se nacházejí tři snopy, ve 2., zlatém, zkřížené ostrve, ve 3., červeném, kotva a ve 4., opět modrém poli neznámý předmět, snad rozeta. Na srdečním štítku je letící pták, nejspíše vrána, držící v zobáku zlaté sluníčko. Nad erbem jsou písmena C. A. A. F. a šlechtická koruna se subtilním rokajem, kolem erbu jsou páskové volutové motivy, v nichž jsou vkomponována písmena M O R S, rozmístěná rovnoměrně při středech stran erbu. Pod erbem se nachází letopočet 1773.

Západní průčelí prelatury je také nepravidelné čtyřosé, ovšem bez štítu. Také jsou tu do značné míry zachovaná renesanční ostění, štukový aparát je podobný, avšak v detailu místy pozměněný, zejména v patře. Okna 1. a 4. osy tu mají esovité přívěšky při bocích horní části šambrány, chy-

Obr. 21: Pohled, příčný řez starou prelaturou a přilehlou částí klášterního konventu (zpracovala J. Svobodová).

bějí tu vázy a delfini a naopak ve všech osách se nacházejí pod římsou bohatě členěné rámce.

Nejpozdější baroko se tedy zapsalo i do vnějšího výrazu komplexu výtvarnou transformací severní a západní fasády staré prelatury. Přes maximální využití starších konstrukcí, včetně okenních ostění, bylo díky pouze zdánlivé souměrnosti a uvolněnému dekoru kolem oken dosaženo značně hravého účinku.

Ještě je třeba vyzdvihnout řemeslnou kvalitu krovových konstrukcí, v plném rozsahu barokních, které třemi značně odlišnými typy ilustrují vývoj tesařské techniky v celém tomto období, promítající se v postupné úspoře potřebných trámů. Krov západního křídla je ve své koncepci značně nezvyklý a spolu s krovem kostela by zasloužil přesnější datování pomocí dendrochronologie. Podrobnější poznání a ochranu zaslouží i další památka technického charakteru, vytápění refektáře.

Vcelku prosperující klášter byl v roce 1782 v rámci josefínských reforem zrušen. Vzápětí pořízený soupis⁵³⁾ nás informuje o osazenstvu kláštera, jež tvořila abatyše, mající byt v opatství, a dále převorka, podpřevorka, fortnýrka, 31 řeholnic a jedna novicka. Jde o poměrně značný počet, pro nějž máme k dispozici pouze 26 cel s klášterními nebo neckovými klenbami.⁵⁴⁾ Podle počtu záclon se navíc zdá, že některé řeholnice měly k dispozici „apartmá“, vzniklá spojením přinejmenším dvou cel. Z toho lze soudit, že bydlení jeptišek sloužilo zčásti i jižní křídlo, kde se v podstatně západní části přízemí hlavního traktu rýsuje „byt“ o dvou velkých pokojích se společnou předsiní.

Trochu jinou představu získáváme na základě inventárního seznamu zdejších obytných, resp. obyvatelných místností ze 29. 7. 1782 od čáslavského krajského inženýra von Begla.⁵⁵⁾ Z kapacity pro 38 osob je 26 míst situováno v 1. patře - podle toho lze soudit, že hlavní trakt jižního křídla byl dělen podstatně větším počtem příčných zdí než nyní, nejspíše na jednotlivá travé. Většina pokojů již měla vlastní vytápění, byla tu i lékárna. Další soupis⁵⁶⁾ (ze 20. 12. 1782) informuje nejprve o místnostech v severozápadní části kláštera, kde byl před západním čelem kostela hlavní vstup. Hovornu lze nejspíše ztotožnit s přilehlou místností

s klenbou, zdobenou lištami. Dozvídáme se o škole, sestávající ze tří větších a dvou menších místností, o nedochovaných vykládaných a parketových podlahách (snad v bytě abatyše) a dále se potvrzuje barokní původ kuchyně v přízemí východního křídla.

Roku 1783 bylo dvorským dekretem rozhodnuto o využití pohledských klášterních objektů na shromaždiště (*Versammlungs Haus*) pro pražské malostranské karmelitky a staroměstské dominikánky, jež bylo v následujícím roce uskutečněno. V té souvislosti bylo při několikaletých prohlídkách poukazováno na dlouhodobý nedostatek předchozí údržby, projevující se tu a tam trhlinami na hlavních zdech a opadanou omítkou od zatékající vody. Byla požadována rozsáhlá výměna šindelové krytiny na konventu i kostele a jeho dvou vížkách, předlažba chodeb, výměna prkených podlah v oratoři a dvou přilehlých celách, výměna okenic v 19 celách a důkladná oprava záchodů.⁵⁷⁾ V konventu byly požadované opravy provedeny v jarních měsících roku 1784 nákladem 789 zl. s použitím 20 krokví, 40 000 šindelů, 180 prken, 60 latí a 10 000 cihel.⁵⁸⁾ V létě 1784 byl shromažďovací dům řeholnic aktivován a fungoval do roku 1792. Poté, s dokončovanou sekularizací shromážděných řeholnic, znovu vyvstávala otázka dalšího využití budov. K tomu účelu byl proveden roku 1792 odhad, který vyzněl na 14 006 zl. a roku 1793 na 9 000 zl.⁵⁹⁾

Roku 1793 se uskutečnil neúspěšný pokus o dražbu klášterních budov, které pak správa státních statků pronajala jihlavskému továrníkovi Jostovi na soukenickou manufakturu. Nájemce prý podle M. M. Feyfara vyřezával i trámy z krovu na palivo a jeho nájem brzo skončil.⁶⁰⁾ Od konce 18. stol. byla vedena jednání s různými šlechtickými zájemci o koupi celého statku. Mezi nimi přední místo zaujímal hr. Václav Sweerts-Sporck. Posléze však po několikaletém opakovaném dražbě vydražil 5. 2. 1807 panství se zámekem hrabě Josef z Unwerthu.⁶¹⁾

Jihlavský Jost však zřejmě nebyl jediným výrobním nájemcem konventu a ještě v době pokročilého jednání o dražebním prodeji byl sepsán 2. října 1806 předávací inventář konventu pro soukenického továrníka Karla Blažka.⁶²⁾ Z něj se dozvídáme, že cely, stále nazývané podle posledních cisterciáček, měly dvojí okna, často s mřížemi, a dolní kapitulka již byla zkrácena o třetinu (zřejmě v souvislosti s oddělením prostor, náležejících ke kostelu) na úkor kuchyňské spíže, takže sem mohlo být vyústěno schodiště z příručního sklepa.

Po krátkodobém přechodném využití kláštera na shromaždiště pro pražské malostranské karmelitky a staroměstské dominikánky a později soukenickou manufakturu se po prodeji panství 5. 2. 1807 hraběti Josefovi z Unwerthu budova stala zámekem. Je pravděpodobně zbytečné uvažovat o termínu klasicistní přestavby,⁶³⁾ neboť při uzpůsobení novému účelu došlo jen k průběžným, převážně jen menším úpravám a opravám. V závislosti na aktuálních potřebách měnících se uživatelů došlo k některým klasicistním změnám i před tímto datem. Jednou z největších úprav bylo proražení průjezdu jižním traktem kuchyně, tedy v ose východního průčelí, provedené před rokem 1822. Průjezd byl opatřen štukovým portálem, jehož statické, nezdobné pojetí dobře harmonuje s raně barokními fasádami (obr. 20). Portál je zděný, pravoúhlý, s půlkruhovým, mírně stlačeným otvorem, štukovaný, spodní vrstva nátěru

Obr. 22: Pohled, komínová dvířka v chodbě 1. patra západního křídla klášterního konventu (foto J. Svobodová, 1995).

má barvu slonové kosti, následují asi tři nátěry postupně stále tmavší šedou barvou. Stojky jsou rustikované, nad nimi je profilovaná náběžní římsa, na niž přímo navazuje římsa dělicí dveře. Archivolta má hlavní klenák, je členěná páskem a na obvodu půloblounem. Po jejích bocích jsou opět rustikované stojky, ovšem užší než níže, a ve cviklech jsou vloženy vystupující rámce. Hlavní římsa je přímá, bohatě profilovaná: profil tvoří deska, sima, ústupek, hlavní deska, kyma, laloška a pásek. Náběžní římsy jsou profilované kymou, pak následuje nevýrazná deska a další dva ústupky. Dveře jsou klasicistní, poměrně ploše členěné, klapačka bohužel chybí, zbyla po ní pouze konvex-konkávně tvarovaná hlavice, nad níž se oblamuje zmíněná část římsy. Nad ní je opět klapačka, ale subtilnější, tvořená oblounem podloženým svazkovým pásem, a další římsová hlavice. Křídla člení ploché výplně, z nichž střední jsou vyšší, krajní nižší, ve středních z nich jsou vloženy oválné rozetové, výraznější plastické motivy. Klika včetně štítku je klasicistní, silně poškozovaná. Na hlavní římsu portálu je nasazen profilovaný rámeček, v něm se nachází zcela zkorodovaná plechová deska. Přibližně soudobý je i žulový portál vlevo od průjezdu, pravoúhlý s nadsvětlíkem, který tvoří dvoutabulkové okno s provlékanou mříží ve štukové šambráně s lištou. Samotný portál je profilovaný lištou s výžlabkem na vnitřní hraně a drobným okosením, profil končí nad soklem skrojením. Kvůli terase, nasypané před novým vstupem, zanikly vstupy do sklepů z východního průčelí.

Pro potřebu pozůstalostního řízení po Josefu Unwerthovi

byl roku 1822 proveden soudní odhad pohledského panství, podepsaný 7. července téhož roku. Přísežní znalci Josef Beránek, zednický mistr z Humpolce a František Dvořák, tesař z Německého Brodu, v něm podali obsáhlý popis zámku,⁶⁴⁾ který dobře dokumentuje i další dispoziční úpravy, například zřízení vozoven v chodbě východního i severního křídla⁶⁵⁾ a v přízemí v chodbě západního křídla i patro dverí v kamenných ostěních, která byla až po tomto datu vyměněna za dřevěné zárubně.⁶⁶⁾ Zimní refektář je označen jako divadelní pokoj. Je zajímavé, že ke slučování cel ve větší místnost pomocí širokého pasu, který v plné délce nahradil při zachování kleneb dělicí zeď, docházelo jak před, tak i po tomto datu.⁶⁷⁾ V popise je i zajímavá zmínka o dnes nepřístupném sklepe pod starou prelaturou.⁶⁸⁾

Z popisu jasně plyne sešlý a zanedbaný stav objektů, nescoucích dosud zřetelné známky původní klášterní dispozice. Na základě Unwerthova testamentu převzal popsany zámek s panstvím jeho příbuzný, hrabě Eugen Sylva-Taroucca, když splnil zůstavitelovu podmínku a ke svému rodovému jménu připojil i jméno - „Unwerth“.⁶⁹⁾

Nový majitel vlastnil panství se zámkem čtyřicet let a roku 1855 si dal pro celé panství vypracovat na vlastní žádost, zřejmě pro dosažení úvěru, odhadní elaborát. Ve fondu panství Polná je však zachován jen souhrnný protokol s celkovými částkami 250 000 zl. konv. měny pro zámek, 590 zl. pro ohradní zeď a 210 zl. pro skleník.⁷⁰⁾ Roku 1864 hrabě Eugen Sylva-Taroucca-Unwerth „z rodinných důvodů“, aby odvrátil hrozící dražbu, prodal pohledský statek se zámkem za 390 500 zl. rak. čís. hraběnce Klotildě Clam-Gallasové, rozené z Dietrichsteina, která statek volně spojila se svým sousedícím velkým panstvím Polná. Při prodeji byl použit citovaný, deset let starý odhad, ve spisech však chybí.⁷¹⁾

Balkón uprostřed jižního průčelí vznikl podle situace v katastrální mapě až po r. 1838. Je představen na masivních cihelných pilířích, spočívajících na kamenném soklu, ukončeném hranolovou římsou, která pokračuje jako podlaha. Pod ní jsou nárožní kvádry výrazně bosované. Samotná zděná část balkónu byla zdobena značně poškozeným sgrafitovým rýsováním. Tvořila je psaníčka s proskrábanou levou a spodní plochou, lemovaná páskem a dělená taktéž vystupujícími pásy. Byla výrazně podélná, probíhala i přes nároží zdiva a při archivoltách plasticky nevýznačných tvořila půlkruhový prvek. Sgrafito nad kamennými hranolovými patkami zdobilo i cihelné části vnitřku pod balkónem, tady však bylo provedeno pouze ve vrchní naštědlé a téměř již opadané vrstvě omítky a později bylo překryto hladkou omítkou s tmavookrovým nátěrem. Kované zábradlí balkónu bylo podle zbytků tvořeno ze stáčených volutových motivů. Podobně se jeví datování přesunu záchodu z jižního konce západního křídla (šachty byly překlenují valeně téměř bez výsečí) do drobného přístavku v koutě u staré prelatury.

Heroldova rytina z r. 1872 zachycuje na pohledu na kostel od severozápadu jakousi šindelem krytou chodbu (?), po jejímž vyústění do západního průčelí nezůstalo stop. Někdy poté bylo nahrazeno nynějším schodištěm při pravém konci severního průčelí.

Vzhledem ke ztrátě popisu z r. 1854 nabývá na důležitosti inventář vybavy zámku z roku 1888, vedený a opravený do roku 1893. Jednotlivé místnosti vykazují vyba-

vení početným nábytkem a jinými předměty, podle názvů luxusními. Stavební inventář (např. počty a tvary oken, dveří, kamen apod.) bohužel zahrnut není. I názvy místností ukazují na zabydlenost zámku a jeho užívání panstvem.⁷²⁾ Inventář dobře ilustruje nové využití místností, přestože stavební úpravy se v pokročilém 19. století většinou omezovaly na údržbu, spojenou s výměnami oken a dveří. Obvyklé dveře z 19. století, klasicistní nebo klasicizující, jsou tu asymetrické dvoukřídlé, ojediněle, v barokním portále, dělicím chodbu přízemí v jižním konci západního křídla, dochované včetně původní kliky, úchytky, krabicového zámku a zástrčky. Častěji však mají místo portálu ploše profilovanou truhlářskou zárubeň. Při opravách vnitřních omítek postupně zanikla část říms a římsových konzol pod křížovými i klášterními klenbami, také část jejich zrcadel a hrubě byly zjednodušeny (místa úplně odstraněny) přízední čtvrtpilíře v křížové chodbě přízemí. Klasicistní období již neznamenovalo pro objekt kláštera výraznější přínos, přesto se jeho hlavní portál i četné dveřní a okenní konstrukce již staly součástí jeho památkového fenoménu.

Zámek byl do roku 1945 sídlem redukované správy velkostatku, podřízené centrále v Polné a občas sloužil pobytu panstva. Roku 1945 byl zámek přidělen obci, která jej adaptovala pro školní účely. Adaptace má podobný ráz jako úprava na zámek, větší přínos pro oddálení postupně se zhoršujícího stavu objektu mělo kompletní nahrazení šindelové krytiny eternitem a obnova severního a západního průčelí staré prelatury v letech 1977 - 79.⁷³⁾ Hladké dveře v ocelových zárubních se naštěstí uplatnily jen sporadicky, nevhodný dojem však vyvolávají čtyřtábulková okna se širokými hladkými dělicími kříži v 1. patře nádvorních fasád (obr. 13). Odstranitelnou úpravou jsou i místy pod klenby vložené rovné podhledy. Kupodivu bez rušivé odezvy zůstalo zastřešení točitého schodiště na západním průčelí betonovým polygonem.⁷⁴⁾ Využití na zámek a nejnověji na školu tedy sice přineslo řadu lokálních zásahů, naštěstí však žádnou podstatnou újmu na hmotě stavby.

Celkově představuje komplex pohledského kláštera rozhodně památku nadregionálního významu. Jde o jediné místo v Čechách, kde více než půl tisíciletí fungoval rádo-vý dům ženské odnože cisterciáků. Vedle prostředí gotického kostela, renesančního opatství a raně barokního konventu je třeba ocenit i celkový, jen minimálně narušený krajinný a urbanistický rámec stavby, obklopené parkem, novým proboštvstvím, sýpkou a dalšími hospodářskými objekty, jejichž podrobnější zhodnocení nám zatím bohužel uniká. Pohledský klášter tedy rozhodně zasluží důslednou památkovou ochranu a pečlivou stavební rehabilitaci.

POZNÁMKY

- 1) Svoboda L. - Lancinger L.: *Bývalý klášter cisterciáků v Pohledu u Havlíčkova Brodu. Stavebně historický průzkum*. Elaborát ing. arch. L. Svobody - Průzkumy památek, U Josefa 111, Pardubice, uložený na Obecním úřadě v Pohledu, v Památkovém ústavu v Pardubicích a ve Státním ústředním archivu v Praze (dále jen SÚA), SHP, inv. č. 24. Dějiny objektu zpracoval L. Lancinger, s. 3 - 20, od něhož byly převzaty, není-li uvedeno jinak, citace pramenů a starší literatury. Ze 700 let existence kláštera se však zachovalo velmi málo přímých písemných zpráv. Dochované zlomky aktového materiálu z vlastního klášterního archivu o stavebních objektech nevydávají žádné svědectví. Dosažitelné zprávy shrnul s velmi nedostatečnými a těžko kontrolovatelnými odkazy roku 1876 mikulovský kanovník M. M. Feyfar (*Das ehemalige Cistercienserinnen-Stift Frauenthal. nunmehr Domäne I. Exc. der Gräfin Clam-Gallas*, 1876).

- 2) *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae (CDB)*, ed. Šebánek J., Dušková S., V - 2, Praha 1981, s. 64, č. 517.
- 3) *Regesta diplomata nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae (Reg.)*, ed. Emler J., II., Praha 1882, s. 163, č. 423.
- 4) Kuthan J.: *Počátky a rozmach gotické architektury v Čechách*. Praha 1983, s. 173.
- 5) Vlček P., Sommer P., Foltýn D.: *Encyklopedie českých klášterů*. Praha 1997, s. 433.
- 6) Milauer M.: *Der deutsche Orden in Böhmen, Abhandlungen der königlichen böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften*, NF, III Band, 1833, s. 23, 51 a 83.
- 7) Nepravdivost ve spodní části vítězného oblouku považujeme na rozdíl od Líbala D.: *Řád cisterciáků v českých zemích ve středověku*. Sborník vydaný k 850. výročí založení kláštera v Plasech. Praha 1994, s. 100, i J. Kuthana (op. cit., s. 174) za recentní zásahy, vyvolané potřebou umístit zde chórové lavice. Rozměrný vítězný oblouk je hrotitý, neprofilovaný, v horní části v celé hloubce zdi provedený z rozměrných tesaných pískovcových kvádrů. Spodní část je omládaná, směrem do presbytáře okosená, na severní straně dvěma šikmými ústupky rozšířená, na jižní straně však takovéto rozšíření neproniká celou stodvaceticentimetrovou hloubkou zdi, ale ponechává směrem do lodi 30 cm široký, pouze okosením dotčený pilíř. Oblouk je 11,3 m vysoký, pata je založená ve výši asi 8,2 m (vůči podlaze presbytáře).
- 8) Osmimetrová vnitřní šířka lodi je u soudobých staveb farních kostelů naprosto běžná.
- 9) Její vnitřní šířka byla o něco větší - 9,6 m, délka však činila 23,1 m, poměr tedy činil téměř 1 : 2,5. Kostel je pro nás zajímavý i tím, že jej zřejmě založili johanité, tedy jeden z rytířských řádů. Břicháček P.: *Pomezí (okr. Jindřichův Hradec) - výsledky I. etapy záchranného archeologického výzkumu*. In: *Castellologica bohemia* 5, Praha 1996, s. 41 - 46.
- 10) Srv. např. komendu řádu německých rytířů v Hostěradicích (Samek B.: *Umělecké památky Moravy a Slezska I. [A/I]*. Praha 1994, s. 531) nebo johanitů v Horních Kounicích (Jan L. - Jesenský V.: *K funkci a stavební podobě johanitských komend na Moravě*. In: *Průzkumy památek I/1996*, s. 75 - 86. Praha).
- 11) Srov. Kuthan J., I. c., s. 173.
- 12) CDB V-2, I. c., s. 38, č. 494.
- 13) CDB V-2, I. c., s. 160, č. 579.
- 14) Lancinger L., I. c., s. 3.
- 15) Vlček P., Sommer P., Foltýn D., I. c., s. 433.
- 16) Feyfar M. M., I. c., s. 19.
- 17) Kuthan J., I. c., s. 177.
- 18) Kuthan J., I. c., s. 178 popisuje jeho dnes nepřístupné horní vyústění jako komůrku sklenutou křížovou klenbičkou bez žeber. Spodní podesta má prostou, příčně položenou segmentovou klenbu.
- 19) Také kostel u hostěradické komendy měl původně plochostropou bazilikou s oboustranně špaletovanými okny (B. Samek, I. c.).
- 20) Reg., I. c., III, 1890, s. 620 a 627, č. 1528 a 1602. Macourov koupila Eliška z Lipé na Přibyslavi jen na dobu svého života. Sedláček A.: *Hrad, zámek a tvrz Království českého*. XII. Čáslavsko, Praha 1900, s. 166.
- 21) Kuthan J., I. c.; Líbal D., I. c.
- 22) Podobný vedl i z kostela k nástupu na schodiště v síle jižní zdi kostela, asi již v 19. století však byl v lici zazděný a omlátnutý.
- 23) Zpravidla obsahovaly ohřívačnu, kuchyň a hovornu. Značné naděje co do možného zachování středověké zdiva vzbuzuje především západní úsek předmětné zdi v úrovni sklepa, bez otvorů.
- 24) Zdi však nejsou vkládány na osy modulu, ale naopak pomocí modulu vytvořené prostory jsou těmito zdi obalovány.
- 25) Světla šířka lodi sezemického kostela je o metr větší než v Pohledu, méně podstatná délka, jež je zřejmě výsledkem dostavby v polovině 14. století, naopak o metr menší. Poche E. a kol.: *Umělecké památky Čech* 3, P - Š, Praha 1980, s. 117.
- 26) Srov. Líbal D., I. c., s. 120 - 134.
- 27) Vlček P., Sommer P., Foltýn D., I. c., s. 433 - 434. Např. Zdeněk z Ronova daroval roku 1366 klášteru ves Pravnov na sloužení zádušních mší za veškerý svůj rod. Sedláček A., I. c., s. 169.
- 28) Solař J.: *Klášter cisterciáků v údolí Panny Marie, Pohled, Frauenthal v Čáslavsku*. In: *Památky archeologické III*, 1859, s. 194; Feyfar M. M., op. cit., s. 33 a 35.
- 29) Lancinger L., I. c., s. 4.
- 30) Vlček P., Sommer P., Foltýn D., I. c., s. 434.
- 31) Vlček P., Sommer P., Foltýn D., I. c., s. 434.
- 32) Zaklenutí podstatné části sklepů západního křídla dvěma souběžnými valenými klenbami může pocházet i z 1. poloviny 17. století, tedy z provizorních poválečných oprav. Stojky spojovacího průchodu tvoří zřejmě druhotně použité části okoseného ostění, místo překladu je cihelný segmentový pas.
- 33) Nejstarší popisy z konce 18. století hovoří o opatství s bytem abatyše, jemuž odpovídá i členitá renesanční dispozice.
- 34) Lancinger L., I. c., s. 4.
- 35) Kuča K.: *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. 2. díl H - Kole. Praha 1997, s. 57.
- 36) Vlček P., Sommer P., Foltýn D., I. c., s. 434.
- 37) Další např. na tvrzi ve Chvalešovicích u Týna nad Vltavou.
- 38) Archiv Pražského hradu, Archiv pražské metropolitní kapituly, kartón 63, č. 34 Výpis z análů kláštera v Pohledu, 1739.
- 39) Soudobý je zřejmě i krov severní chodby, s druhotně zřízenými krátkaty (obr. 17 a 23). I tento pultový hambalkový krov, opírající se o stěnu kostela, střídá dvě prázdné vazby s jednou plnou. Plné vazby tvoří trojúhelníky z krokví, vazných trámů a sloupků se vzpěrami a patečným zavětrováním a doplňují je jedny hambalky. Prázdné vazby jsou tu kromě krokví tvořeny jedněmi hambalky, patečními stojkami a krátkaty. Zavětrování v podélném směru tvoří ondřejské kříže, vložené mezi stojky, podélně tu probíhají kromě zdvojené pozednice a vrcholové vaznice ještě další trámy, do nichž jsou kotvena krátkata a hambalky.
- 40) Feyfar M. M., I. c., s. 55.
- 41) Nenalezli jsme jednoznačné vysvětlení, proč je severní pas při jihozápadním koutovém travě půdorysně sešíkmený. Zřejmě se nepravdivost půdorysu při využití starších konstrukcí nepodařilo vyrovnat jině.
- 42) Poche E. a kol., I. c., s. 117.
- 43) Nejspíše podle nepřesně čteného letopočtu 1696, namalovaného na horní části iluzivního fialového pláště s modrou podsívkou, podkládajícího nádržku na svícenou vodu na severozápadní stěně kaple. Nádržka je zevně osmiboká, zdobená reliéfními hroznovými listy, dole s přivěšeným hroznem. Nad nádržkou je vytvořen výklenek s konchou, na jeho stěně je plastický motiv IHS, kolem výklenku obíhá olivový stoněk.
- 44) Úplný rozsah červeného malování je třeba určit při podrobnějším průzkumu z lešení.
- 45) Slouží snad jako sklad paliva a byl obsluhovaný z přilehlého hospodářského dvora, proto ani nebyl s dalšími sklepy propojený.
- 46) Souměrnou falešnou klapáčku profiluje půlobloun na vrcholu a po bocích ústupek a síma, rámování výplní půlobloun, lisis a síma a konečně vnitřní rámce lišta s půloblounem na vrcholu, doplněná zvenčí plochou vzpěrníci.
- 47) Levé, do sklepa, jsou skutečně dvoukřídlé, pravé mají i tvarovaný krabicový zámek, část jeho plasticky zdobeného vrchního plechu však chybí.
- 48) Jsou složené na půdě.
- 49) Podobná okna již bez původního zasklení jsou v počtu nejméně deseti kusů zachovaná jako vnitřní křídla i v dalších otvorech jihozápadní části přízemí, v patře jsme zaznamenali jen rám bez křídel v okně chodby k letnímu refektáři.
- 50) Schaller J.: *Topographie des Königreichs Böhmen*, VI, 1787, s. 162.
- 51) Feyfar M. M., I. c., s. 71.
- 52) Podle rozložení vyměněných částí krovu, odvrácených od vesnice, se nezdá, že by šlo o přímý důsledek požáru. Podnětem nebyla ani potřeba zesílení konstrukce pro trvanlivější krytinu, protože i později se tu uvádí šindel, už 11 let po výměně krovu zchátralý.
- 53) Hned 29. února 1782 byl pořízen soupis mobilii v celách jeptišek, označených jejich reholními jmény. Ve většině eviduje i počet záclon a tím rozvrh oken. SÚA, Česká státní účtárna (ČSÚ), kart. 281, Zrušení kláštera v Pohledu 1784 - 1806, příl. B. V inventáři parament a chrámových předmětů v kostelech na panství kláštera z 29. 4. 1782 se v konventním kostele jmenují „horní kostelní cela“, „chór jeptišek“, „horní kapitula jinak konventní oratoř“, „dolní kapitula“, „chodba vedle sakristie“ a „sakristie“. V prostoru kostela je registrován hlavní oltář neuvedeného zasvěcení a 5 postranních. Z těch tři jsou zasvěceny Nanebevzaté a Bolestné P. Marii a sv. Janu Nepomuckému, u zbývajících dvou jsou zasklené rakve s neurčenými pozůstatky, oděnými do bohatých obleků, zdobených perlami. Za hlavní oltářem byla přistavěná kaplička Všech svatých s malými varhanami nade dveřmi. SÚA, České gubernium, odd. Publicum (ČG Publ), kart. 690, zn. F 2/21/12 1774 - 83 Rušení kláštera, č. 25, fol. 6.
- 54) Po deseti v přízemí a patře západního křídla a šest v patře křídla východního.
- 55) SÚA, ČG Publ, I. c., kart. 690, zn. F 2/21/12 1774 - 83 Rušení kláštera, č. 87, fol. 74.
- 56) Soupis různého nářadí po místnostech pro chystanou dražbu mobilii. Tamtéž, kart. 2654, zn. 145/12 Správa majetku zrušeného kláštera 1786 - 91, fol. 3 a 23.

- 57) SÚA, ČG Publ. I. c., zn. F 2/21/12 1774 - 83, kart. 690, č. 207, fol. 17 - 20.
- 58) Tamtéž, kart. 689, fol. 77.
Podobný soupis stavebních oprav, potřebných ve „shromažďovací domě“, v býv. konventu, podepsal kamerální stavební ředitel Gruber 11. 7. 1786: „1. nově provést předdveří, 2. spravit hlavní dveře, 3. nově odtokové žlaby v nádvoří založit hlouběji a vydláždit, u 8 dveří vysadit na 6 palců stupeň z cihel a dveře vyspravit, 4. korдон (Kranz) na 1. patře nově nakrýt cihlami, 5. přeložit nově dlažbu chodeb v přízemí, 6. vedle hlavní brány vylámat nové okénko a opatřit dvířky, 7. na určitém místě provést novou prádelnu tak, aby se vodovod dal vyvést dovnitř, 8. mimo prádelnu se má střecha kryté chodby přitáhnout ke klášteru, podobně se má pouze jedna svažitá střecha počínaje od zdi kláštera mezi kůlnou a krytou chodbou přes sklad domácího nářadí předělat tak, že se zruší všechny stávající žlaby a jediný se povede obvodovou zdí ven, 9. má se provést 5 nových oken v přízemí, 10. ostatní trakty střechy se mají zcela pokrýt šindelem.“ Tamtéž, kart. 2654, zn. 145/12.
- 59) Oba protokoly o nich byly už roku 1798 v guberniální spisovně nezvěstné a označené za nepoužitelné. Tamtéž, kart. 4339, zn. 113/96 Příprava prodeje panství Pohled 1796 - 1805.
- 60) SÚA, Zemské právo, kartón 100, zn. V 1626 Pozůstalost po hr. Josefovi z Unwerthu, č. 170 Příl. 1, Soudní popis panství Pohled 7. 7. 1822. Z popisu vyjímáme alespoň zajímavou partii o kuchyni a prádelně vpravo od průjezdu: „... do velké klenuté kuchyně, která má staré čtyřkřídle okno s kulatými tabulkami... a železnou mříží. Dlažba je z kvádrů, za dveřmi je výlevka s železnou mříží. Pod pláštěm zřízený kuchyňský krb je obložen cihlami a velkou železnou deskou, pod ním je pec, vpravo vlašské topení pro prádelnu, kam vedou velké... bedněné dveře... Dlažba je tu z cihel. V ohništi je vezděný železný prádelní kotel na asi 40 mázů (56 l), pak povídkový kotel na 25 mázů (35 l).. Odtud vedou bedněné dveře... do spížového kveľbu ...je tu...na železných kružích vysící chlebová police...“. Prádelní kotle jsou dosud zachované. Další kuchyň (se „sporokrbem se železnými pláty“) byla v západním křídle, severně při záchodech „v 7 odděleních, obedněných prkny“ na jeho jižním konci. Zdaleka ne všechny pokoje byly vytápěny, k vytápění kromě zelených nebo hnědých kamen, zřejmě kachlových a často špatných, sloužila i železná čtverhranná kamna.
- 61) Nad jejich dveřmi a vraty byla okna „...stará, půlkruhová, zasklená kulatými tabulkami.“ Ve zbývajících chodbách přízemí byla „půlkruhová trojkřídla stará okna s kulatými tabulkami“, jež údajně byly ve všech oknech přízemí. Pokoje v patře měly již okna s tabulkovými skly, některá jednoduchá, místy se žaluziemi nebo okenicemi.
- 62) Podobně dva ze šesti portálů v chodbě 1. patra východního křídla.
- 63) V 1. patře západního křídla je pět takových pokojů, z nichž 2. a 3. od jihu vznikl již před r. 1822.
- 64) Pod přízemím obývali ředitelé v Pohledu čp. 1 byl „...dobře klenutý sklep, jeho kamenné stupně jsou ale z větší části vylámané; pak malý klenutý sklep k ukládání brambor, se špatnými dřevěnými stupni.“
- 65) SÚA, Desky zemské větš, kvatern 1139, lit. C 8.
- 66) Moravský zemský archiv v Brně (MZA), Velkostatek Polná, kartón 268, zn. J 2/3/3 Odhad a separace statků Pohled a Termesivy 1855 - 57.
- 67) Tamtéž; Feyfar M. M., I. c., s. 87.
- 68) „Průjezd - Hlavní schody, vedoucí do I. patra - I. patro: Pokoje č. 1 - 3 (početné obrazy, nádoby aj.) - Knihožna č. 4 - Malá jídelna č. 5 - Balkónový salón č. 6 - Salón č. 8 - Ložnice č. 8 - Šatna č. 9 - Lázeň č. 10 - Pokoj komornice (Kammerfrau) č. 11 - Toaletní pokoj č. 12 - Ložnice Její Exc. č. 13 - Ložnice pro hosty č. 14 - Salón pro hosty č. 15 - Ložnice pro hosty č. 17 - Velká chodba č. 18 - Pokoj pro služebnictvo (Gesinde) č. 19 - Kávovala kuchyně (Caffee Küche) č. 20 - Sklad prádla č. 21 - Pokoj pro služebnictvo (Gesinde) č. 22 - Před záchodem č. 23 - Velká chodba před pokoji pro hosty (množství nábytku a předmětů) - Oratoř č. 24 - Pokoje pro hosty č. 25 - 29 - Náležna (Credenzzimmer) č. 30. Přízemí: Byt klíčnice č. 31 - 33 - Divadlo č. 34 (jako sklad zahradního nábytku a postelí různých velikostí) - Postrádlová komora (s prázdnými policemi) č. 35 - Předstíh č. 36 - Předpokoj č. 37 - Pokoj pro služebnictvo č. 38 - Pokoje pro hosty č. 39 - 40 - (Topná) komora ke kominu vedle předstíh č. 36 - Velká chodba - Pokoj domovnice č. 41 - Předstíh č. 42 - I. sklad č. 43 - II. sklad (prázdný) č. 44 - Záchody č. 45 - Pokoj pro služebnictvo č. 46 - Žehlárna č. 47 - Pokoj podomků č. 48 - Pokoj sloužících (Bedienten) č. 49 (2 postele) - I. a II. pokoj kočích č. 50 - 51 - Zadní schodiště -

Nově zřízený pokoj (prázdný) - Vozovna - Krmivová komora - I. a II. konírna - III. malá konírna - Prádelna a kveľb vedle průjezdu.

Bývalá úřednická budova: I. patro: Předstíh č. 52 - Pokoje pro hosty č. 53 - 54 - Jídelna č. 55 - Pokoj komorníka č. 56 - Pokoj kuchaře č. 57. Přízemí: Chodba před kuchyní - Komora na nádoby a prádlo - Zámecká kuchyně č. 58 - Místnost vedle kuchyně (Nádoby) č. 59 - Spížárna č. 6. MZA, Velkostatek Polná, kniha 979, Inventář mobiliáře zámku v Pohledu 1888 - 93.

73) Šimek T. a kol., I. c., s. 382.

74) Stavební doklady nebyly nalezeny.

KLOSTER IN POHLED/FRAUENTHAL

Das Dorf Pohled/Frauenthal wird im Jahre 1263, kurz vor der Klostergründung zum erstenmal erwähnt. Es ist hier der kostspielige Aufbau der Kirche in Udolí P. Marie (Valle S. Mariae) urkundlich nachgewiesen, den man wegen Mangel an Mitteln nicht fortsetzen kann. Der Bau wurde vom Plebanus Jakob, dem Mitglied des Deutschritterordens eröffnet, der zu der Zeit in der breiteren Umgebung eine Reihe von weiteren Pfarren gründete und besaß. Der älteste Teil des Areals sollte also, wenigstens in einigen von ihren unteren Partien, die heutige Andreaskirche sein (Abb. 4 und 6). Der Flügel mit zwei schmalen Trakten, dessen Erdgeschoß das Fundament der sog. alten Prälatur in Nordwesten des Komplexes bildet, ist entsprechend den massiven Konstruktionen und der Beziehung zum Renaissanceaufbau sicherlich mittelalterlich und er ist überdies noch gegenüber dem rechteckigen Grundriß des Komplexes leicht gedreht. Es ist also nötig, ihn für einen noch älteren Bau als der Konvent hypothetisch zu halten. Es handelt sich wahrscheinlich um einen Rest des ursprünglichen Eintrakt-Pfarrhauses oder hinsichtlich der Solidität des Baus vielmehr einer Kommende. Es wurde eine Lösung des Mangels an Mitteln zwischen den Jahren 1265 - 66 gefunden und zwar im Verkauf des Gutes der Witwe nach Kuno von Kován Jitka, Tochter des Witiko von Klokoty / Klokot des Wappenzeichens der Rose. Zum Jahr 1267 gründeten hier Jitka mit Schwestern Ludmila und Katharina das Zisterzienserfrauenkloster, höchstwahrscheinlich mit der Einlage eines Teils des Geschlechtsvermögens in seine Anfänge. Im Jahre 1269 nahm dann Premysl II. selbst das neue Kloster in seine Obhut und mit der Sorge darum wurde seine Gemahlin Kunigunde betraut.

Wir setzen voraus, daß unmittelbar nach der Änderung des Zweckes der Kirche zur Verlängerung des Kirchenschiffes kam, wie es auch die Dreiergruppe von archaisch aussehenden, in den separaten westlichen Raum unter der Empore führenden Lanzettfenstern ohne Leibung beweist. Schrittweise sind dann die Umfassungsmauern der Kirche gestiegen, die vielleicht schon um 1300 mit dreiseitigen Stützpfelern versehen wurden (Abb. 6). Es entstand wahrscheinlich gleichzeitig auch die Treppe in der Stärke der südlichen Mauer des Kirchenschiffes, die einstweilen keine Spuren der Existenz der Fenster aufweist und die Wendeltreppe von der Empore zum Dachgeschoß (Abb. 1).

Die ältesten Architekturglieder im Areal stellt die Ausstattung des Presbyteriums mit einem Rippengewölbe mit Diensten und mit Spitzbogenfenstern am Ende der 1. Hälfte des 14. Jahrhunderts dar, was der Rekonstruktion nach einem Brand im Jahre 1329 entspricht. Spätestens bei dieser Renovierung bekam also auch das Presbyterium, in dessen Fenstern sich auch ein Teil des Maßwerkes (bes. Dreiblattmotive und Rosetten) erhalten hat, den heutigen Umfang.

Anscheinend spätestens in diesen Zeitraum können wir, hinsichtlich der engen Beziehung auf die Kirche, auch die Entstehung einiger Teile des heutigen Konvents einordnen, vor allem des Haupttraktes des Ostflügels, evident noch ohne das Volumen der ausgedehnten südlichen Säle (Abb. 4). In der ehemaligen südlichen Stirnmauer des Kellers sind drei Nischen von mittelalterlichen Fensterchen bemerkbar (Abb. 3). Den mittelalterlichen Ursprung des Mauerwerkes im Erdgeschoß dieses Traktes bestätigt auch das breit abgeschrägte jetzt verputzte Spitzbogenportal in der westlichen länglichen Mauer und das im Mauerhaupt vermauerte ähnliche Portal in der gegenüberliegenden Wand rechts vom heutigen Haupteingang. Eine ähnliche Dreiergruppe von Fensterchen hat auch den Keller in der Front des westlichen Konventflügels beleuchtet, der dementsprechend in der heutigen Breite ursprünglich seinen Haupttrakt bildete. Es haben sich auch zwei von ihren breit abgeschrägten

Steinumrahmungen erhalten. Wir halten es für wahrscheinlich, daß die Grundlage des quadratischen Moduls mit einer Seite etwa 4 m lang, der heutzutage im Grunde den ganzen Grundriß des Konventgebäudes beherrscht, vom gotischen Aufbau des Klosters überdauert. Den erhaltenen Relikten zufolge hat das Kloster das Grundrißschema von allseitig bedeutungsvolleren Zisterziensermännerklöstern wiederholt, die Stelle der üblichen dreischiffigen Basilika, oft mit einem Transept, hat hier jedoch eine unverhältnismäßig einfachere langgestreckte Kirche mit einer geräumigen Empore eingenommen. Spärlich erhaltene gotische architektonische Elemente des Konvents bestätigen zwar seinen verhältnismäßig soliden steinernen Aufbau, was ihre Ausführung betrifft, überschreiten sie jedoch nicht den Rahmen der geläufigen Konstruktionsgewände. Die gotische Architektur der Kirche nimmt vor allem durch ihren Vertikalismus und die komplizierte Anordnung der Stützpfeiler und auch durch das Element der Treppe in der Mauerstärke ein. Die architektonischen Elemente schöpfen, mit gewisser Verspätung aus der frühgotischen Stilentwicklung.

Es ist nicht klar, ob das Kloster während der Hussitenkriege niedergebrannt und vernichtet wurde, es hat mindestens durch lange Verlassenheit gelitten. Unter den Jagellonen wurde das Kloster wiederaufgebaut und der große Gönner des Klosters Jan Boček von Kunštát / Kunstadt hat für Zisterzienserinnen aus Pohled / Frauenenthal die ganze Herrschaft von seinem Verwandten Viktorin Minsterberský aufgekauft. Die spätgotische Renovierung wird neben der Einwölbung des Kirchenschiffes auch mit dem Umbau der Empore belegt. Das Gewölbe des Kirchenschiffes ist ein Rippennetzgewölbe (vom St. Veit-Typ), aus Ziegeln gemauert und verputzt. Ausgekehlte Rippen laufen auf zylindrische Konsolen aus grauem Sandstein herab, die auf dem unteren, sich amorph verengenden Teil unter dem ausdruckslosen unprofilierten Gesims mit verschiedenartigen anthropomorphen Masken verziert sind. Hinsichtlich des Mangels an datierbaren Architekturgliedern in dieser Zeitabschnitt entgeht uns völlig das Ausmaß der Bautätigkeit im Konvent. Hierher kann man wohl die Verlängerung des Ostflügels nach Süden einreihen, der im Hinblick auf das abfallende Terrain mit Kellern auf zwei Ebenen versehen wurde, von denen die untere, den Abdrücken entsprechend, offensichtlich mit einem zweischiffigen kreuzgewölbten Raum ausgestattet wurde. Ähnlich wie die frühgotischen Elemente hat auch die spätgotische Einwölbung mit einem Netzgewölbe vom St. Veit-Typ in der Zeit schon ein Element des allgemeinen Stils dargestellt. Vom denkmalpflegerischen Gesichtspunkt aus stellt jedoch die Ganzheit der Kirche eine gut erhaltene gotische Architektur dar, ohne spätere störende Eingriffe, mit einer Reihe von intakt erhaltenen baulichen und architektonischen Elementen.

Wahrscheinlich aus dem 2. Viertel des 16. Jahrhunderts stammt die nördliche Vorhalle der Kirche (Abb. 6) mit dem Kreuzgratgewölbe und einem Schulterbogenportal, dessen Schulter von Überstabung gebildet sind. Ein bewunderungswertes Ausmaß von Spätrenaissance-Konstruktionen aus der Zeit nach 1620 hat sich in dem Gebäude, das als die alte Prälatur bezeichnet wird, erhalten. Vor den gotischen Flügel wurde von der Nordseite ein weiterer Trakt vorgebaut, der auch seine leicht schiefe Lage ausgeglichen hat und auf dem erweiterten Grundriß wurde ein Stockwerk neu erbaut, beides in der Vollkommenheit mit Tonnengewölben mit großen dreieckigen Stichkappen versehen (Abb. 4 und 5). Auf den Fassaden haben sich im großen Umfang auch Fensterumrahmungen und grundsätzlich auch beide Giebel erhalten (Abb. 7 und 19). Ein beachtenswertes Element war die Arkadenloggia, durch die der ganze südliche Trakt des 1. Stockes zum Fluß Sázava / Sazawa offensichtlich geöffnet wurde. Am Rande der Vermauerung halbkreisförmiger Arkaden ohne Umrahmung haben sich auf der linken Seite Reste von Sgraffitoquaderung erhalten.

Weitere, vielleicht größere Schäden hat das Kloster angeblich im letzten Jahrzehnt des Dreißigjährigen Krieges erlitten und danach wird eine provisorische Herrichtung vorausgesetzt. Dazu können wir vor allem die neue Verdachung der Kirche - des Schiffes und auch des Presbyteriums zuordnen. Denselben Typ des Dachstuhls finden wir jedoch auch auf dem nördlichen Teil des Ostflügels (mit dem späteren partiellen Durchschneiden) und sogar auf dem südlichen Ende des Westflügels, dessen Verlängerung wahrscheinlich durch die Erfordernis der gleichen Länge des Ost- und Westflügels und daher der Symmetrie des ganzen Konvents nach der Nord-Süd Achse hervorgerufen wurde. Es handelt sich anscheinend schon um einen Bestandteil eines höheren Vorhabens, das sein einheitlicher frühbarocker Umbau darstellt. Die Herrichtung des Grundrisses des Konvents, der zur Gestalt des Buchstabens H wesentlich

vereinfacht wurde, besonders durch den vollständigen Umbau des Südflügels und die Erweiterung des Paradieshofes, ein mäßiges, nichtsdestoweniger folgerichtig zur Geltung gebrachtes Rhythmisieren der Fassaden durch Pilaster und einheitliche Fensterachsen und die neue komplette Einwölbung beider oberirdischen Stockwerke, die die Grundrißanordnung im oben erwähnten Vier-Meter-Modul zur erheblichen Vollkommenheit gebracht hat, das alles sind Attribute des einheitlichen Projekts, das schon sehr bald nach dem Ende des Dreißigjährigen Krieges entstehen konnte und danach wurde unverzüglich mit seiner Realisierung angefangen (Abb. 4, 8 - 10). Auch die Verwendung der Typenportale mit einer Leiste, Ohren und Tropfen und der toskanischen Säulen (im Kapitelsaal) paßt völlig in den angedeuteten Stilrahmen (Abb. 12). Nicht vollkommen klar ist ohne eine Sondierungsuntersuchung die Art des Öffnens des ebenerdigen Kreuzganges in den Paradieshof. Es spricht da nichts für die Existenz von Arkaden, wahrscheinlich befanden sich hier hohe Rundbogenfenster mit profilierten Archivolten. Die Renovierung hat um 1690 die Äbtissin Konstanze Markvartová mit der Unterstützung vom Propst Sebastian Nonner beendet. Der frühbarocke Ausdruck des Gebäudes ist heutzutage ärmer um die Giebel, die mindestens auf den Enden der Flügel aufgerichtet wurden. Ihre Ausführung näherte sich wahrscheinlich wesentlich, durch die Umrißform und die Bereicherung um Obeliske, dem gewissermaßen kleineren Giebel der Vorhalle der Kirche. Wir halten es nicht für wahrscheinlich, daß das mittelalterliche, im Renaissancestil umgebaute Kloster in oberirdischen Stockwerken in vollem Ausmaß flachgedeckt wurde. Vielleicht blieb das Konventgebäude einige Zeit ohne Verdachung und seine Gewölbekonstruktionen wurden so weit beschädigt gefunden, daß sie lieber abgetragen wurden. Das spricht klar davon, daß die Mittel zwar nur auf ein durchschnittliches Projekt und eine örtliche Handwerksarbeit aufgewandt wurden, man hat jedoch, was den Umfang der Bauarbeiten betrifft, nicht so viel sparen müssen und dem einheitlichen Aussehen konnten auch manche gut erhaltene Konstruktionen geopfert werden. Das bestätigt auch die alte Prälatur. Das relativ gut erhaltene Gebäude wurde jedoch anscheinend - nach dem in der Vollständigkeit ausgeführten Hauptgesims des Konvents und der Einteilung von verdoppelten Lisenen auf seiner Westfassade - von dem Projekt des frühbarocken Umbaus zur Beseitigung verurteilt. Schließlich wurde es von diesem Umbau bewahrt, vielleicht auch deswegen, daß es während des Umbaus als eine Notbehausung für Ordensschwwestern diente.

Im Jahre 1693 oder 1696 wurde in der Verlängerung des Kirchenabschlusses die Allerheiligenkapelle erbaut. Ihre Architektur hat auch einen sehr einfachen, fast rustikalen Charakter, der noch durch die erheblich unregelmäßige Ausmessung des Grundrisses unterstrichen wird (Abb. 4 und 14). Etwa um 1700 entstand wahrscheinlich auch der heutige verhältnismäßig ungewöhnliche Dachstuhl über dem wesentlichen Teil des Westflügels (Abb. 18).

Erst die 1. Hälfte des 18. Jahrhunderts hat ausdrucksvollere architektonische und künstlerische Ergänzungen gebracht: die Einwölbung des Winterrefektoriums mit einem kompliziert gekreisten Spiegel (Abb. 4 und 15), den Aufsatz über dem Portal des eine Etage höher liegenden Saals (Sommerrefektorium - Abb. 16) und vor allem den meisterhaft in den Kirchenabschluß eingesetzten Hauptaltar. Zur Ausstattung der Refektorien gehörten auch eine Beheizung vom Keller aus und eine große quadratische Küche im Erdgeschoß nördlich von der Haupttreppe. Den Ursprung beider vierkantigen Türmchen auf dem Grat des Satteldaches über dem Kirchenschiff (Abb. 6) bestimmt sichtlich die Jahreszahl 1749 auf dem Glockenstuhl in dem östlicher liegenden von ihnen.

In der Zeit um die Mitte des 18. Jahrhunderts wurden die Gebäude der Klostersamtheit in beträchtlichem Maße baulich stabilisiert, Änderungen, die mit der Verbesserung und Ergänzung verbunden waren, hat hauptsächlich das Mobiliar durchgemacht. In kleiner Anzahl haben sich auch Fenster, Türen und Schornsteintürchen erhalten (Abb. 20), worüber eine verglaste Scheidewand über dem Zwischenpodest der Haupttreppe hervorragt (Abb. 16).

Der Brand am 14. November 1772 war ein Impuls für den Austausch eines wesentlichen Teils des Dachstuhls gegen die heutigen liegenden Stühle. Dabei wurden wahrscheinlich die frühbarocken Giebel abgetragen, die Nord- und Westfassade der alten Prälatur wurden im Gegenteil durch ein neues Stuckdekor und der Nordgiebel wurde auch durch einen neuen, kompliziert herausgeschnittenen Rand aufgewertet.

Das im großen und ganzen prosperierende Kloster wurde im Jahre 1782 im Rahmen der josephinischen Reformen aufgehoben und nach einer kurzfristigen vorübergehenden Ausnutzung als ein Sammelort für

Prager Kleinseitner Karmeliterinnen und Altstädter Dominikaner und später für eine Tuchmacher-Manufaktur ist nach dem Verkauf der Herrschaft am 5. 2. 1807 dem Grafen Josef von Unwerth aus dem Gebäude ein Schloß geworden. Eine der größten Herrichtungen war dann der Durchschlag des Hausflurs durch den südlichen Trakt der Küche, also in der Achse der Ostfassade. Der Hausflur wurde mit einem Stuckportal versehen, dessen statische, schlichte Auffassung mit frühbarocken Fassaden gut harmoniert (Abb. 10). Nach 1822 hat das Schloß mit der Herrschaft sein Verwandte, der Graf Eugen Sylva-Taroucca in Besitz genommen. Der Balkon in der Mitte der südlichen Stirnwand entstand laut der Situation in der Katasterkarte erst nach 1838.

Das Schloß war bis 1945 der Sitz der reduzierten Verwaltung des Großgrundbesitzes, der Zentrale in Polná / Polna unterordnet, und ab und zu diente es zum Aufenthalt der Herrschaften. Der Umbau zur Schule nach 1945 hat den ähnlichen Charakter wie die Herrichtung auf ein Schloß gehabt, einen größeren Beitrag zur Hinausschiebung des sich fortschreitend verschlechternden Zustandes des Objektes hat der vollständige Austausch der Schindeldachdeckung gegen das Eternit und die Renovierung der nördlichen und westlichen Stirnwand der alten Prälatur im Jahre 1977 bedeutet. Die Ausnutzung als ein Schloß und am neuesten als eine Schule hat wohl eine Reihe von lokalen Eingriffen gebracht, zum Glück jedoch ohne wesentliche Schäden an der Substanz des Baus.

Allgemein stellt der Komplex des Klosters in Pohled / Frauenthal gewiß ein Denkmal von überregionaler Bedeutung dar, die einzige Stelle in Böhmen, wo länger als ein halbes Jahrtausend ein Ordenshaus des Frauenzweiges der Zisterzienser tätig war. Neben der gotischen Kirche, der Renaissance-Abtei und dem frühbarocken Konvent ist nötig auch den gesamten, nur minimal beschädigten landschaftlichen und städtebaulichen Rahmen des Baus zu schätzen, der von einem Park, der neuen Probstei, einem Speicher und weiteren Wirtschaftsobjekten umgeben ist, deren ausführlichere Bewertung uns leider bisher entgeht. Das Kloster in Pohled / Frauenthal verdient also sicherlich einen folgerichtigen Denkmalschutz und eine sorgfältige bauliche Rehabilitation.

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Pohled / Frauenthal, Ausschnitt aus der Katasterkarte der Gemeinde aus dem Jahr 1838, sog. kaiserlicher Abdruck (Ústřední archiv zeměměřičství a katastru Praha - Zentralarchiv der Landvermessung und des Katasters Prag).

Abb. 2: Pohled / Frauenthal, Andreaskirche und alte Prälatur. Anblick von Nordwesten (Foto L. Svoboda, 1997).

Abb. 3: Pohled / Frauenthal, ehemaliges Kloster. Grundriß der Keller (rechts unten das untere Niveau vom südlichen Ende des Ostflügels) mit einer baugeschichtlichen Analyse. Gekörnt gotisches Mauerwerk, kariert Renaissance-mauerwerk, schraffiert barockes Mauerwerk, doppelt schraffiert klassizistisches Mauerwerk und punktiert neuzeitliches Mauerwerk. Unterbrochen wird das hypothetisch eingereihte Mauerwerk bezeichnet. (Planunterlage bearbeitet von J. Svobodová, Fachinhalt L. Svoboda).

Abb. 4: Pohled / Frauenthal, ehemaliges Kloster und Andreaskirche. Grundriß des Erdgeschosses mit einer baugeschichtlichen Analyse. Schwarz gelegtes Mauerwerk aus der Zeit vor 1265, weitere Legende wie bei der Abb. 3.

Abb. 5: Pohled / Frauenthal, ehemaliges Kloster und Andreaskirche. Grundriß des 1. Stockes mit einer baugeschichtlichen Analyse (Legende wie bei der Abb. 3).

Abb. 6: Pohled / Frauenthal, Andreaskirche. Anblick von Nordosten (Foto L. Svoboda, 1994).

Abb. 7: Pohled / Frauenthal, Klosterkonvent. Ansicht des Kellerpodestes der Haupttreppe mit Nischen von mittelalterlichen Fensterchen (Foto L. Svoboda, 1997).

Abb. 8: Pohled / Frauenthal, Klosterkonvent. Ansicht eines mittelalterlichen Fensterchens in der Mitte der Querwand im Keller des Westflügels (Foto L. Svoboda, 1997).

Abb. 9: Pohled / Frauenthal, alte Prälatur. Südfassade mit dem Renaissancegiebel und Vermauerungen der Arkaden (Foto L. Svoboda, 1995).

Abb. 10: Pohled / Frauenthal, Andreaskirche. Schema des Querschnittes durch den Dachstuhl der Kirche und des beiliegenden Flurs und des Längsschnittes durch den Dachstuhl der Kirche (bearbeitet von L. Svoboda).

Abb. 11: Pohled / Frauenthal, Klosterkonvent. Längsschnitt durch den Haupttrakt des Ostflügels mit dem anknüpfenden Querschnitt durch das Presbyterium der Andreaskirche (bearbeitet von J. Svobodová).

Abb. 12: Pohled / Frauenthal, Klosterkonvent. Oststirnwand mit dem klas-

sizistischen Portal des Hausflurs (Foto Archiv von L. Svoboda, 1980).

Abb. 13: Pohled / Frauenthal, Klosterkonvent. Westlicher Teil des Paradieshofes (Foto L. Svoboda, 1995).

Abb. 14: Pohled / Frauenthal, Allerheiligenkapelle. Anblick von Norden (Foto L. Svoboda, 1983).

Abb. 15: Pohled / Frauenthal, Klosterkonvent. Gewölbe des Winterrefektoriums (Foto L. Svoboda, 1995).

Abb. 16: Pohled / Frauenthal, Klosterkonvent. Blick in den Schlupfgang längs der Haupttreppe zum Sommerrefektorium (Foto Denkmalschutzamt in Pardubice / Pardubitz - M. Krštof, 1997).

Abb. 17: Pohled / Frauenthal, Klosterkonvent. Oben Aufriß der Zwischenwand zwischen der Haupttreppe und dem Flur im 1. Stock und das Portal des Sommerrefektoriums, unten Details des Beschlages der Zwischenwand (bearbeitet von J. Svobodová).

Abb. 18: Pohled / Frauenthal, Klosterkonvent. Blick in den südwestlichen Teil des Zwischenpodestes der Haupttreppe (Foto L. Svoboda, 1995).

Abb. 19: Pohled / Frauenthal, Andreaskirche. Blick ins Presbyterium (Foto Denkmalschutzamt in Pardubice / Pardubitz - M. Kolegar, 1975).

Abb. 20: Pohled / Frauenthal, Andreaskirche. Blick ins Kirchenschiff mit der Empore (Foto Denkmalschutzamt in Pardubice / Pardubitz - M. Kolegar, 1975).

Abb. 21: Pohled / Frauenthal, alte Prälatur und Klosterkonvent. Querschnitt durch die Prälatur und den beiliegenden Teil des Konvents (bearbeitet von J. Svobodová).

Abb. 22: Pohled / Frauenthal, Klosterkonvent. Schornsteintür im Flur des 1. Stockes des Westflügels (Foto J. Svobodová, 1995).

(Übersetzung J. Kroupová)

STAVEBNÍ ČINNOST V RAKOVNÍKU V LETECH 1515 - 1530 VE SVĚTLE KNIHY POČTŮ

ALENA NACHTMANNOVÁ

První zmínka o Rakovníku pochází z roku 1252, kdy je označen jako sídlo krajského soudu. Jeho postavení v této době však není dosud zcela objasněno. Poprvé byl Rakovník zmíněn jako město v listině z roku 1319, kde se mluví o právech, jež mu udělil Václav II.¹⁾

Půdorys města je charakteristický obdélným náměstím a jednoduchou uliční sítí. Ve východním průčelí náměstí stojí farní kostel, který byl opevněn již na počátku 15. století. Zbytek města tehdy hradbu zřejmě ještě postrádal.²⁾

Roku 1422 při vpádu husitů byl Rakovník vypálen a zničeno kostelní opevnění i sám farní chrám s přílehlou zvonici a farou. Měšťané záhy poté, asi na popud zástavního držitele města Aleše Holického, postavili kolem města dřevěné opevnění se čtyřmi branami, Pražskou na východě, Vysokou nebo Věžní na severu, Lubenskou na jihu a Svatojilskou na západě. Obnovili také opevnění kolem kostela a kostel sám, jehož rozsáhlá přestavba trvala až do počátku 16. století.³⁾

Skutečný stavební rozmach zaznamenalo město ve dru-